

บทที่ 3

วิวัฒนาการและลักษณะทั่วไปบริเวณคลองบางกอกน้อย

3.1 ประวัติความเป็นมาของคลองบางกอกน้อย

คลองบางกอกน้อยเป็นคลองเก่าแก่ที่มีมาแต่อดีตแยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเมื่อก่อนลำน้ำเจ้าพระยานั้นไม่ตรงเหมือนอย่างเช่นทุกวันนี้ กรุงเทพฯและธนบุรียังคงเป็นแผ่นดินเดียวกันกระแสน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาจะไหลอ้อมอยู่อย่างนี้เป็นเวลานาน จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชทรงเห็นว่าทำให้เสียเวลาในการเดินทางด้วยเรือเป็นอันมาก จึงโปรดให้ขุดคลองลัดเพื่อย่นระยะการเดินทางทางน้ำ ทำให้การเดินทางมีความสะดวกและประหยัดเวลา การขุดคลองนี้จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่บริเวณปาก คลองบางกอกน้อยไปจนถึงหน้าวัดอรุณราชวราราม กระแสน้ำที่ไหลลัดตัดตรงในช่วงนี้ได้เซาะตลิ่งของคลองขุดใหม่ให้กว้างใหญ่จนกลายเป็นแม่น้ำในปัจจุบัน เท่ากับเป็นการผ่า "บางกอก" ออกเป็นสองซีก บางกอกทางฝั่งขวา (ตะวันตก) จึงกลายเป็นธนบุรี ส่วนฝั่งซ้าย (ตะวันออก) ก็กลายมาเป็นกรุงเทพฯ ปรากฏว่าเมื่อขุดคลองลัดแล้วก็มี การตั้งเมืองขึ้นเรียกว่า "เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร"

นอกจากการขุดคลองลัดในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชแล้ว คลองบางกอกน้อยได้มีการขุดคลองเพิ่มเติมตามแนวลำน้ำเจ้าพระยาเพื่อใช้ในการย่นระยะทางในการเดินทางถึง 4 ครั้งด้วยกัน ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และ บริเวณเกาะเกร็ดในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระตั้งพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ตอนแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ) กล่าวถึงตำนานการขุดคลองลัดในแม่น้ำเจ้าพระยา เรื่องคลองลัดเหล่านี้พระยาโบราณราชธานินทร์ได้อาเป็นธุระตรวจสอบแผนที่ ได้ความควรนำเอามากล่าวไว้ดังนี้

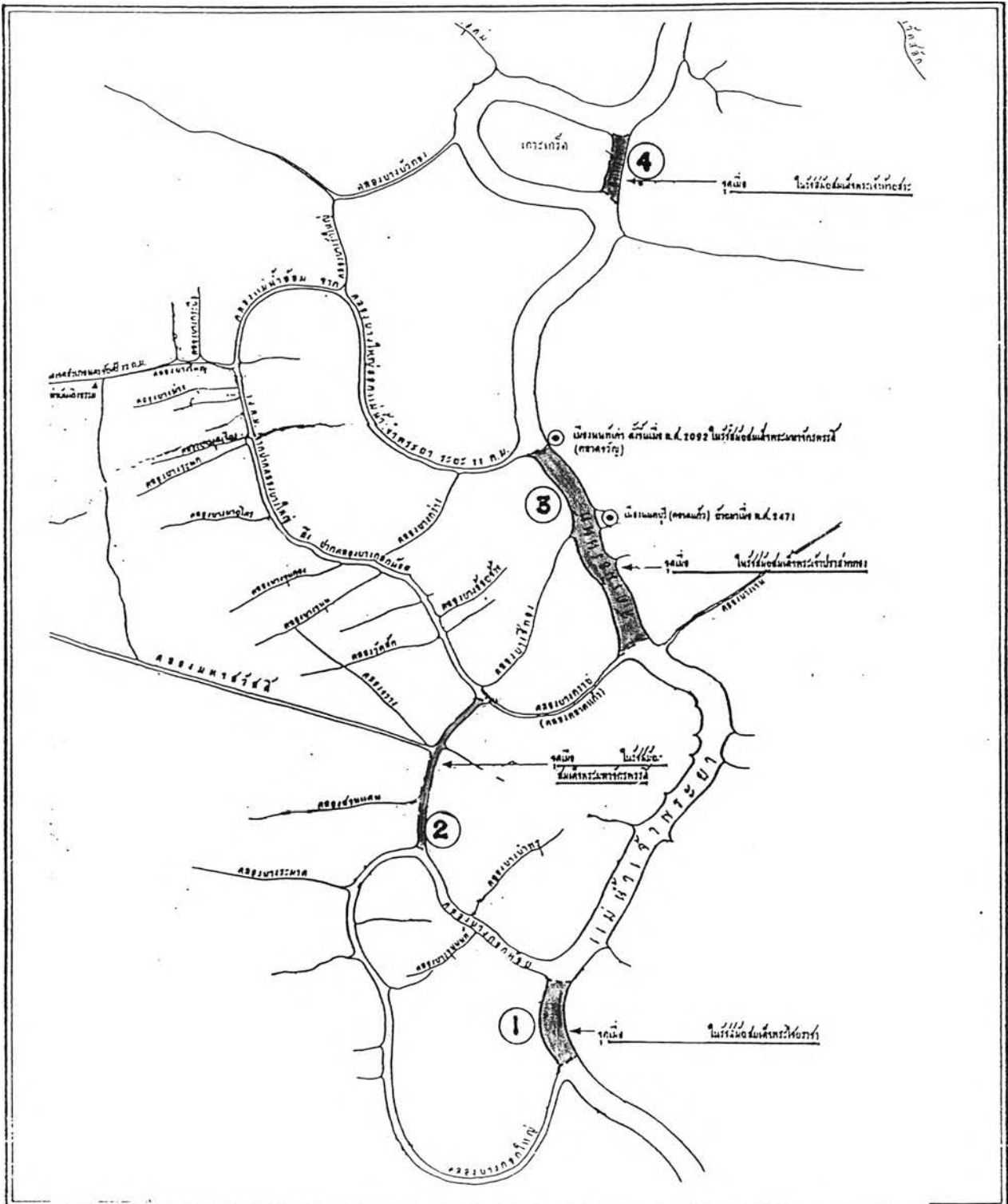
ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าเมื่อปีมะโรงจุลศักราช 884 พ.ศ. 2068 สมเด็จพระไชยราชาธิราชให้ขุดคลองบางกอกใหญ่ คือขุดคลองลัดตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยไปออกแม่น้ำเก่าที่หน้าวัดอรุณา คลองลัดบางกอกใหญ่นี้ที่กลายเป็นลำน้ำตรงหน้าตำหนักแพทุกวันนี้

ปีจอ จุลศักราช 900 พ.ศ. 2081 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิขุดคลองลัดที่บางกรวย แต่ วัดชะลอมมาทะเล วัดซีเหล็กที่เรียกว่าคลองลัดเพราะในเวลานั้นลำน้ำยังเดินทางแม่น้ำอ้อมวัดซีเหล็กอยู่ในคลองบางกอกน้อย ตรงปากคลองบางระมาดตลิ่งชันซึ่งเป็นแม่น้ำเก่า คลองแต่วัดซีเหล็กไปจนวัดชะลอม ซึ่งยังอยู่ในแม่น้ำอ้อมจนทุกวันนี้ คือที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ขุดเป็นทางลัดเพราะตรงบางระมาดตลิ่งชันได้ทางนี้ ไม่ต้องอ้อมออกบางกรวยมาทางสามเสน

ปีชวด จุลศักราช 970 พ.ศ. 2151 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ขุดคลองลัดที่ท้ายสามโคก คือ ปากคลองลาดพร้าว เดียวนี้ลงมาจนปากคลองบางหลวงเชียงราก เรียกว่าคลองเกร็ดใหญ่คลองนี้ทุกวันนี้กลายเป็นแม่น้ำ

ปีชวด จุลศักราช 998 พ.ศ. 2179 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ขุดคลองลัดแต่เมืองนนท์มา ออกบางกรวย คือขุดตั้งแต่ปากคลองแม่น้ำอ้อมเมืองนนทบุรี ลงมาจนถึงวัดเขมา ทุกวันนี้กลายเป็นแม่น้ำ

ปีชลา จุลศักราช 1084 พ.ศ. 2265 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ขุดคลองลัดที่เรียกว่าปากเกร็ด ทุกวันนี้ บรรดาคลองลัดที่ได้ขุดทุกวันนี้กลายเป็นแม่น้ำทุกคลอง เว้นไว้แต่คลองลัดแต่วัดชะลอมมาวัดซีเหล็ก ซึ่งสมเด็จพระ

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

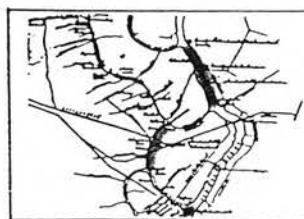
แผนที่ 3.1 - 1 แสดงการขุดคลองลัดเส้นทางน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยา

สัญลักษณ์

บริเวณที่ขุดคลองลัด

ที่มา กรมศิลปากร

มาตราส่วน

พระมหาจักรพรรดิชุดเพราะเมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองชุดคลองลัดแต่เมืองนนท์มาวัดเซมาแล้ว สายน้ำมาเดินเลียทางนี้ ส่วนแม่น้ำเก่าที่ถูกชุดคลองลัดพาสายน้ำไปเลียทางอื่น ก็แคบเขินกลายเป็นคลองไปในทุกวันนี้คือคลองที่เรียกว่า บางกอกใหญ่ คลองระมาดตลิ่งชัน คลองบางกอกน้อย คลองแม่น้ำอ้อม คลองบางกรวย และ คลองบางเขียงราก ถึงทางแม่น้ำอ้อมเกร็ดน้อยทางบางบัวทอง เดียวนี้ก็ตื่นเงินขึ้นทุกที คงกลายเป็นคลองไปในวันหนึ่ง

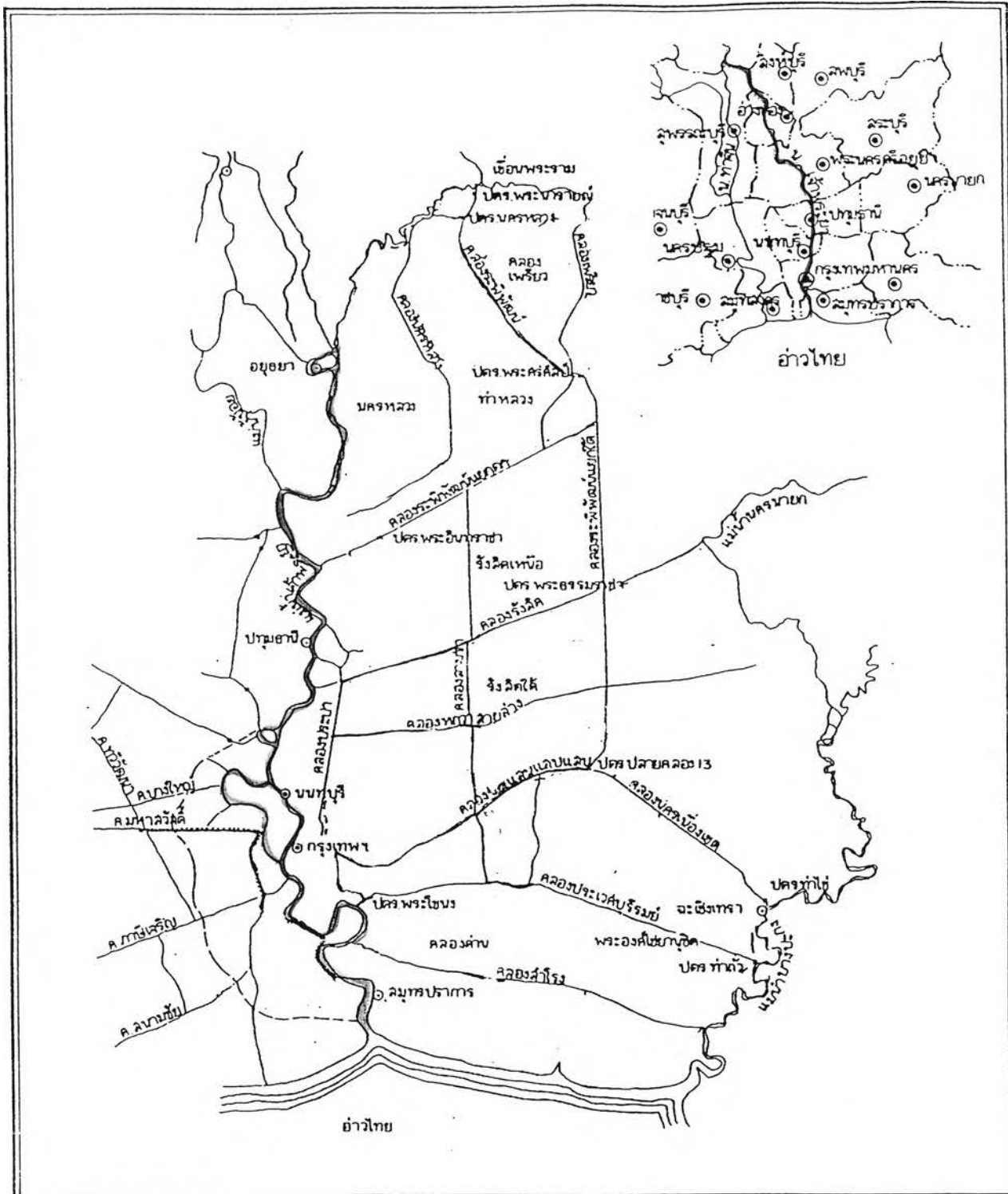
3.2 วิวัฒนาการของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

จากการศึกษาประวัติของคลองบางกอกน้อย ที่มีความสำคัญและบทบาทในพื้นที่ทางการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามหน้าที่ของเมืองทำให้บริเวณที่เป็นปากคลองบางกอกน้อย มีผู้คนเข้ามาทำการค้าขายและกิจกรรมต่างๆมากมาย จำนวนผู้คนจึงมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และ สภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้จึงขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ของเมืองในแต่ละยุคสมัย

สภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐาน

ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนท่ามาหากินตามลุ่มแม่น้ำจนเกิดรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา การตั้งถิ่นฐานจะเป็นไปตามแนวยาวขนานไปตามเส้นทางน้ำในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่ม มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนติดกับพื้นที่ริมน้ำ พื้นที่ด้านหลังของที่อยู่อาศัยก็จะใช้เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ความสำคัญและบทบาทของน้ำยังมีผลต่อการใช้ชีวิตประจำวันมาก นับจากสมัยอยุธยา “บางกอก” ยังมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเล็กๆที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนน้อย มีการปลูกบ้านเรือนทั้งแบบบนแพ แบบบนน้ำในเรือ แบบริมน้ำยกพื้นสูง และ แบบสร้างบ้านเรือนอยุธยาตลิ่ง มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมตามธรรมชาติ และ จากการที่มีน้ำหลาก น้ำท่วมอยู่เสมอ ลักษณะของชุมชนจึงแสดงถึงวิถีชีวิตและความผูกพันที่ขึ้นอยู่กับน้ำมาตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐาน และจากการที่มีการตั้งรกรากบนที่ราบลุ่ม มีโครงข่ายการคมนาคมทางน้ำที่เชื่อมโยงพื้นที่ภาคกลางและมีปริมาณฝนตกชุก ผู้คนส่วนใหญ่ยึดอาชีพทางการเกษตร มีรายได้จากผลผลิตทางการเกษตร ที่มาจากการปลูกพืชผักสวนครัว ผลไม้ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ชุมชนจึงเป็นแบบชุมชนเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ริมน้ำ สังคมชุมชนของผู้คนจึงผูกติดกับ น้ำ เกษตรกรรม และ การใช้พื้นที่พักอาศัยริมน้ำ

การพัฒนาในช่วงต่อมา จากการที่การคมนาคมทางบกยังไม่มีความคล่องตัว และมีเส้นทางปริมาณน้อย การคมนาคมทางน้ำจึงมีบทบาทด้านการเดินทางและการติดต่อค้าขาย การขยายตัวทางการค้าที่อาศัยเส้นทางน้ำในการติดต่อค้าขายทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศส่งผลต่อการเติบโตของพื้นที่ ประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อในการติดต่อกับพื้นที่ของเมืองต่างๆได้ง่าย ทำให้เกิดการกระจายตัวของผลผลิตทางการเกษตร ที่สามารถขนส่งได้ในปริมาณที่ละมกๆ สะดวก รวดเร็ว สภาพของอาคารบ้านเรือนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากกิจกรรมการค้าและรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะปากคลองบางกอกน้อยที่ถูกกำหนดให้เป็นด่านเก็บภาษี พื้นที่ทางการค้า และเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร ในสมัยนั้น ชุมชนมีการกระจุกตัวอยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อย โดยมีทั้งชาวไทยดั้งเดิมชาวไทยที่มาจากกรุงศรีอยุธยา บรรดาข้าราชการ และ พ่อค้าชาวต่างชาติ เกิดการกระจายตัวของผู้คนตามริมแม่น้ำลำคลองที่เป็นสายหลัก กิจกรรมและวิถีชีวิตของผู้คนบริเวณปากคลองบางกอกน้อยมีความหลากหลายมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานเป็นแบบชุมชนเมือง ที่มีผู้คน

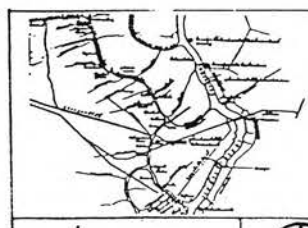
ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.2 - 1 แสดงเส้นทางน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สัญลักษณ์

— แม่น้ำลำคลอง

ที่มา กรุงเทพมหานครและปริมณฑล กรมควบคุมมลพิษ

มาตราส่วน
0 10 กม. 20

อาศัยอย่างหนาแน่นบริเวณปากคลองและชุมชนเกษตรแบบชาวสวน ที่อยู่ด้านในริมคลองลึกเข้าไปพวกนี้เป็นพวกชาวสวน และเกษตรกร ที่ทำการค้าขายของสวน หรือผลผลิตที่มาจาก สวน ไร่ นา แทนจะไม่มีขุนนางหรือคนต่างถิ่นเลย

สภาพบ้านเรือนและการดำเนินชีวิตของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงมี บทบาทขึ้นทั้งทางด้านเกษตร ด้านที่พักอาศัยริมน้ำ และด้านการค้า ดังนิราศคลองบางกอกน้อยในปี พ.ศ. 2385 ของสุนทรภู่ (อ้างถึง กุลทรัพย์ ชื่นรุ่งโรจน์ , บทกวีนิราศตามคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางใหญ่ , 2504) ที่กล่าวถึง คลองไว้ในนิราศพระประธมไว้ดังนี้

จนนาวาคลาคล่องเข้าคลองกว้าง
 ตำบลบางกอกน้อยสะท้อนยวน
 ตลาดแพแลตลอดเขาทอดพวน
 แลแต่ล้วนเรือตลาดไม่ขาดคราว
 หุกเรือแพแลลัประงับเงียบ
 ยิ่งเย็นเยียบยามดึกให้หนักหนาว

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและสภาพทางสังคมของที่อยู่อาศัย ได้มีการพัฒนาให้มีความกลมกลืนและ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ที่มีพื้นฐานมาจากการพักอาศัยอยู่ริมน้ำ การดำเนินชีวิตและโครงสร้างทางเศรษฐกิจจึงมี ความผูกพันกับสายน้ำและพื้นที่ทางการเกษตร การมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสินค้าและการร่วมกันทำกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม เป็นการแสดงถึงลักษณะชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สอดคล้องไปตามลำคลอง การขยายตัวของพื้นที่จึงเติบโตไปตามแนวลำคลองและกระจายอยู่ทั่วไปจนมีลักษณะของชุมชนริมน้ำ มีความประเพณี ชนบทธรรมเนียม ประเพณีที่แสดงถึงการเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันมีความสนิทสนมและรู้จักกันในละแวกบ้านหรือคู้่น้ำนั้นๆ

บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำ

ในระยะแรกเป็นการรวมกลุ่มของบ้านขนาดเล็กจนขยายจำนวนขึ้นจนเป็นหมู่บ้าน เป็นชุมชน ที่กระจาย อยู่ริมน้ำที่มีพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ น้ำและโครงข่ายของน้ำทำหน้าที่ในการรักษาความสมดุลของธรรมชาติ หน้าที่โดยตรง ของน้ำเพื่อการเกษตร การคมนาคม และการดำรงอยู่ของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ นอกจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่แล้ว องค์ประกอบของชุมชนริมน้ำที่จะมายึดเหนี่ยวผู้คนในชุมชน ให้เกิดการก่อร่างเป็นหมู่บ้านหรือชุมชน ที่มีความเป็น เครือญาติ บ้านใกล้เรือนเคียงหรือคนกลุ่มเดียวกัน จึงขึ้นอยู่กับความผูกพันตามความเชื่อทางศาสนา โดยวัดจะตามมา ที่หลังจากการตั้งถิ่นฐานของผู้คน วัดจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานความยึดเหนี่ยวของผู้คนให้มารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นก้อนโดยไม่โยกย้ายหรืออพยพไปอยู่ที่อื่น สังคมวัฒนธรรมของชุมชนชาวน้ำจึงก่อตัวโดยอาศัยน้ำและเส้นทางน้ำใน การติดต่อสื่อสารกัน การทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเช่น การไปมาหาสู่กันทางลำน้ำ ตลาดน้ำ การแข่งเรือ งานแห่เรือชักพระ หรืองานประเพณีเทศกาลต่างๆ ความสัมพันธ์ของชุมชนมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกัน วัฒนธรรมและวิถีชีวิต แบบเดียวกัน มีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิไม่มีความซับซ้อน ดูเรียบง่าย สงบเย็น สมาชิกในครอบครัวร่วมกันทำงาน มีการผลิตเพื่อการบริโภคส่วนที่เหลือก็จะนำไปขายหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน การละเล่นและการพักผ่อนตาม วิถีของชาวน้ำ โดยการใช้เรือและวัสดุที่มีในท้องถิ่นและหาง่าย ลักษณะทางสังคมประชากรมีความคล้ายคลึงกันผูกพัน กันในพื้นที่ ดังนั้นลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ปรากฏออกมา จึงเป็นตัวบ่งบอกถึง ลักษณะของกลุ่มคนนั้นๆได้เป็นอย่างดี

จากสภาพพื้นที่ของคลองบางกอกน้อยที่มีวัฒนธรรมแบบชาวน้ำ วัดเป็นที่ยึดเหนี่ยวผู้คนในชุมชน ทำให้วัดมีการกระจายอยู่ทั่วไปตามลำคลอง และเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ ปริมาณของวัดในพื้นที่มีถึง 35 แห่ง ที่กระจายอยู่ตลอดแนวลำคลอง วิธีที่ผูกพันกับชาวบ้าน วัดจึงเป็นทั้งที่เรียนรู้ ด้านหนังสือ ศาสนา และ ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา นอกจากวัดแล้ว ตลาดและสถานที่ที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าก็จะเกิดขึ้นตามจุดตัดของ เส้นทางน้ำ หรือบริเวณที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่เป็นการรองรับกับผู้คนที่อยู่ในบริเวณนั้นๆ การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน ก็จะใช้วัสดุที่เรียบง่ายและกลมกลืนกับสภาพของท้องถิ่น มีการปลูกสร้างอาคารให้ตัวเรือนหันหน้าออกสู่แม่น้ำเพื่อเปิดรับ การติดต่อสื่อสารจากเส้นทางน้ำ มีศาลาริมน้ำเพื่อใช้ในการพักผ่อนและเป็นเสมือนห้องรับแขกไปในตัว

บทบาทและสภาพเศรษฐกิจของชุมชน

ชุมชนในช่วงเริ่มต้น สันนิษฐานว่าคงเป็นชุมชนชาวเกษตรหรือชาวประมงริมน้ำ ที่เกาะตัวอยู่ริมแม่น้ำ ลำคลองทางตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยา มีผู้คนปลูกบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งหรืออาศัยอยู่ในเรือนแพที่สามารถล่องไปตาม แนวลำน้ำได้มีการประกอบอาชีพทางการประมงน้ำจืด เพาะปลูกในพื้นที่สวน ไร่ นา เพื่อการดำรงชีพ ต่อมาได้มีการ ขุดคลองลัดเพื่อส่นระยะเวลาการเดินทาง ตามลำน้ำเจ้าพระยามีผลให้พื้นที่ที่มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม แม่น้ำสายเดิมมี การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำทำให้ค้ำแคบลงจนกลายเป็นคลองในเวลาต่อมา จากสภาพเดิมที่เป็นเส้นทางน้ำผ่าน ระหว่างอยุธยากับทะเลหลวง จึงทำให้พื้นที่นั้นเป็นที่รู้จักในนามว่า “บางกอก” มีความสามารถในการปลูกผลไม้ที่เลิศรส มากมายเช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด จนมีการเรียกขานว่า “สวนในบางกอกสวนนอกบางช้าง” นอกจากสวนผลไม้แล้ว ยังมีการทำนาในบริเวณตอนลึกเข้าไปจากแม่น้ำ บรรดาผู้อาศัยตามริมน้ำหรือตามเรือนแพ ที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยายังมี อาชีพทางการค้าขาย มีตลาดน้ำในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างเส้นทางน้ำที่ตัดกันและในบริเวณที่เป็นชุมชน

คลองบางกอกน้อยหลังจากขุดคลองลัดแล้ว ทำให้พื้นที่ส่วนหนึ่งถูกนำไปใช้ในด้านของจุดยุทธศาสตร์ เป็นเมืองที่ริมแม่น้ำที่จะออกสู่ทะเลหลวง บทบาทของพื้นที่จึงมีความสำคัญในด้านการติดต่อค้าขายทั้งในพื้นที่และกับ ชาวต่างประเทศ มีการสร้างป้อมปราการ และ สถานที่ราชการหลายแห่งในบริเวณใกล้เคียง ทำให้สภาพของพื้นที่มีความ สำคัญและมีผู้คนเข้ามาทำกิจกรรมเป็นจำนวนมาก จนมีลักษณะของชุมชนที่มีความหนาแน่นมากกว่าเดิม ส่วนพื้นที่บริเวณ ด้านในของคลองบางกอกน้อยมีการลดบทบาทความสำคัญลง คงเหลือแต่ความเป็นชุมชนที่ยึดอาชีพหลักทางการเกษตร

ความโดดเด่นของพื้นที่เริ่มชัดเจนหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาแตกและมีการตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ทำให้ผู้คนที่ย้ายกระแสน้ำสายอพยพมาอยู่ในเขตบางกอกน้อยเพิ่มมากขึ้น บริเวณพื้นที่ของบางกอกน้อยจึงมีบทบาท สูงขึ้นเป็นลำดับจากการเป็นเมืองหลวงของประเทศสยาม บริเวณปากคลองบางกอกน้อยเพิ่มบทบาทความสำคัญของชุมชน ขึ้นในลักษณะของการพักอาศัยของผู้คนที่อยู่เดิมและผู้ที่ย้ายเข้ามาใหม่ ผู้คนมีอาชีพทางการค้าขายและมีรายได้จากการ ค้าเป็นจำนวนมาก ชุมชนมีการเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง หลังจากที่ทำการรื้อบ้านเมือง การกระจายตัวของชุมชนจาก ปากคลองบางกอกน้อยจึงขยายตัวไปในทิศทางตามลำน้ำที่สามารถติดต่อทางน้ำได้โดยสะดวก การขยายตัวของชุมชนเริ่ม จากบริเวณปากคลองบางกอกน้อยกระจายเข้าสู่พื้นที่ด้านใน โดยอาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลักในการเข้าออกระหว่างเมืองกับที่ พักอาศัย ชุมชนเริ่มกระจายไปตามลำคลองของพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกมากขึ้นเช่น คลองบางกอกน้อย คลองมอญ คลอง บางกอกใหญ่ และ เกิดเป็นชุมชนที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ทั้งชาวอยุธยา ชาวลาว และ ชาวอิสลาม ที่บริเวณปากคลองบางกอกน้อย

หลังจากการยกยาราชาธานีไปอยู่พระนครด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานยังคงมีความต่อเนื่องตามลำน้ำเจ้าพระยา และ บริเวณคลองบางกอกน้อย บ้านเรือนส่วนใหญ่ยังมีลักษณะของเรือแพอยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองสายใหญ่ และยังคงมีบทบาททางด้านการค้าขาย โดยเฉพาะหลังจากการมีการเปิดการค้ากับชาวต่างประเทศตามสนธิสัญญาเบาริงในสมัยรัชกาลที่ 4 ยิ่งเป็นการชักนำให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน มีการประกอบอาชีพการเกษตร เกิดเป็นชุมชนริมน้ำ บริเวณที่เป็นคลองตัดกันจะเกิดเป็นศูนย์กลางชุมชนเป็นตลาดน้ำ มีเรือล่องบริการลูกค้าถึงศาลาท่าน้ำ รวมทั้งตลาดใหญ่ริมน้ำ ดังนั้นบทบาทของคลองบางกอกน้อยจึงเป็นทั้งด้านการค้าขาย การพักอาศัย และ สินค้าทางการเกษตรที่มีชื่อเสียงทางด้านผลไม้

ความสำคัญขนานน้ำนับแต่ยุคสมัยของการตั้งถิ่นฐานจนมาถึงรัตนโกสินทร์ น้ำคงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้คนของผู้คนในแถบนี้ น้ำจึงถูกนำมาใช้เพื่อการชลประทาน เก็บกักน้ำไว้ใช้ในการบริโภค อุปโภค น้ำเพื่อการเพาะปลูกทางการเกษตร น้ำเพื่อปกป้องจากข้าศึกศัตรูและด้านการค้าระหว่างประเทศ น้ำเพื่อการคมนาคมและกระจายความเจริญของแต่ละท้องถิ่น น้ำเพื่อการรวมกลุ่มและกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนชาวน้ำ น้ำเพื่อการระบายน้ำ น้ำจึงถูกนำมาใช้ประโยชน์นานาประการ รวมทั้งการวางผังเมืองหรือการแบ่งขอบเขตของพื้นที่ ที่ยังอาศัยหน่วยต่างๆของลำน้ำในการทำหน้าที่ทางอ้อมในการกำหนดแนวเขตพื้นที่สังคมของชุมชนริมน้ำ จากเส้นทางน้ำของแม่น้ำลำคลองสายหลัก ส่วนคลองสายรองจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของบาง ในการก่อร่างขึ้นเป็นชุมชนหรือหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติหรือแบบบ้านใกล้เรือนเคียง ด้วยระบบเครือข่ายลำน้ำภายในหรือแนวร่องสวนของแต่ละพื้นที่เอง

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนทางฝั่งขวา(ตะวันตก) จึงเริ่มจากบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นทางแม่น้ำสายเดิม โดยอาศัยโครงข่ายการคมนาคมทางน้ำในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าหากัน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำที่อยู่ในคลองบางกอกน้อยจะเริ่มจาก

1. บริเวณปากคลองบางกอกน้อย
2. บริเวณฝั่งธนบุรีตรงกันข้ามกับพระนคร
3. บริเวณวัดสุวรรณารามถึงช่วงปากคลองบางกอกใหญ่
4. บริเวณจุดตัดคลองบางกอกน้อยกับคลองบางกวย
5. บริเวณบางคูเวียงถึงปากคลองบางใหญ่
6. ขยายตัวและกระจายไปตามแนวลำคลอง

การขยายตัวของการใช้พื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย

ปี พ.ศ. 2492 มีการสร้างถนนเจริญสินทวงศ์ เป็นถนนคู่ขนานไปตามลำน้ำเจ้าพระยาจากบริเวณแยกท่าพระ จนถึงสะพานพระราม 6 เป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ทางตอนเหนือ ให้เชื่อมต่อแนวถนนทางฝั่งกรุงธนบุรี ที่มีการพักอาศัยอย่างหนาแน่นและมีกิจกรรมต่างๆมากมาย การตัดถนนขึ้นใหม่ในพื้นที่ 2 ฟากถนนที่เป็นสวนผลไม้ เช้าออกสู่ถนนใหญ่ค่อนข้างลำบากเพราะผู้คนในสมัยนั้นยังคงอาศัยอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาชาวบ้านจึงเริ่มมีการตัดถนนซอยเข้าสู่พื้นที่ที่มีชุมชนอยู่หนาแน่นหรือวัดที่สำคัญ และได้มีการขยายพื้นที่ถนน สร้างถนนขึ้นใหม่หลายสายเพื่อเปิดพื้นที่ในการเข้าถึงชุมชน โดยเปลี่ยนจากการคมนาคมทางน้ำเป็นการคมนาคมทางบกแทน ต่อจากนั้นจึงมีการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนนที่มีการตัดใหม่เพิ่มขึ้น มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกมากขึ้น ทั้งคุณภาพ ปริมาณของเส้นทางและตัวยานพาหนะ

ช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาเริ่มมีความคิดในการวางแผนพัฒนาประเทศ โดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เปลี่ยนจากภาคการเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ส่งผลต่อความเป็นศูนย์กลางการพัฒนา อย่างกรุงเทพมหานคร เกิดกิจกรรมด้านอุตสาหกรรมใหม่ๆ ผู้คนที่เคยมีอาชีพด้านการเกษตรเปลี่ยนเป็นไปทำอาชีพ ด้านอุตสาหกรรมและการบริการ มีผู้คนอพยพจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อที่จะทำงานในเมืองการขยายตัวของเมือง เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาความเจริญของประเทศอยู่ที่กรุงเทพมหานคร เมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว การใช้ที่ดิน มีความต้องการที่หลากหลายมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ทางการเกษตรกลายเป็นพื้นที่พักอาศัย วิถีชีวิตของชนกรุงเทพฯ และชาวฝั่งธนบุรี เริ่มถดถอยลงอย่างเห็นได้ชัด เมื่อที่ปรึกษาชาวอเมริกันเสนอแผนพัฒนากรุงเทพฯ และบริเวณชานเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกโดยการเปลี่ยนแปลงการเดินทางทางน้ำมาเป็นถนนแทน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป อย่างหน้ามือเป็นหลังมือชาวบ้านหลายคนเลิกประกอบอาชีพล่องเรือรับจ้าง หันมาขายแรงงานแทน รวมทั้งเรื่องคุณภาพน้ำ การเดินทางโดยเรือจึงไม่สะดวกและไม่สามารถสนองความต้องการในการเดินทางได้ดีเท่าถนน การตัดถนนที่เพิ่มขึ้น หลายสายในพื้นที่เพื่อการรองรับการขยายตัวด้านที่อยู่อาศัย และ กิจกรรมเมืองที่มาจากกรุงเทพมหานคร สภาพแวดล้อม ดั้งเดิมและลักษณะชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำจึงต้องถูกแปรเปลี่ยนไป โดยมีถนนและการคมนาคมขนส่งทางบกมา แทนที่ บทบาทของคลองที่เคยมีความสำคัญจึงเริ่มสูญหายไป ทำให้พื้นที่ส่วนหนึ่งที่มีลักษณะของการเป็นเมืองสูงจึงต้อง พึ่งพิงกับสินค้าและบริการจากเมือง กระแสของความเจริญจึงไหลเข้ามาในพื้นที่อย่างรวดเร็วในระยะนี้ โดยเข้ามา ทางเส้นทางบกที่สามารถเปิดกว้างสู่ภายนอกได้สะดวกขึ้นและแผ่ขยายมาตามแนวลำน้ำ ลักษณะบ้านสวนและความ สัมพันธ์กันแบบชนบทน้ำ จึงถูกแทรกซึมด้วยกระแสของความเจริญแบบตะวันตก การเคลื่อนย้ายของผู้คนจึงเริ่มหันหน้า เข้าหาถนนแทนที่น้ำ การใช้ที่ดินจึงถูกปรับเปลี่ยนตามกระแสของความเจริญเติบโตและกิจกรรมการลงทุนของเมือง พฤติกรรมที่เคยดำรงชีพแบบชุมชนริมน้ำที่มีอาชีพทางการเกษตรจึงถูกนำ ให้เข้าสู่รูปแบบชีวิตแบบชาวเมืองมากขึ้น ในขณะที่ด้านกายภาพมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ประเภทการใช้ที่ดินริมน้ำและวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ริมน้ำได้ถูก ปรับสภาพให้เข้ากับกระแสของการพัฒนาพื้นที่ ดังจะเห็นได้จาก ลักษณะการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน ความหนาแน่น ของผู้คนและการใช้ที่ดิน ประเภทของที่ดินและราคาที่ดินที่ขยับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ความผูกพันระหว่าง ผู้คน น้ำ กิจกรรม อาคารสถานที่ การเกษตรกรรม ที่ถูกปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและกระแสของนโยบายการพัฒนาพื้นที่ทั้งใน ระดับประเทศระดับเมืองและระดับพื้นที่

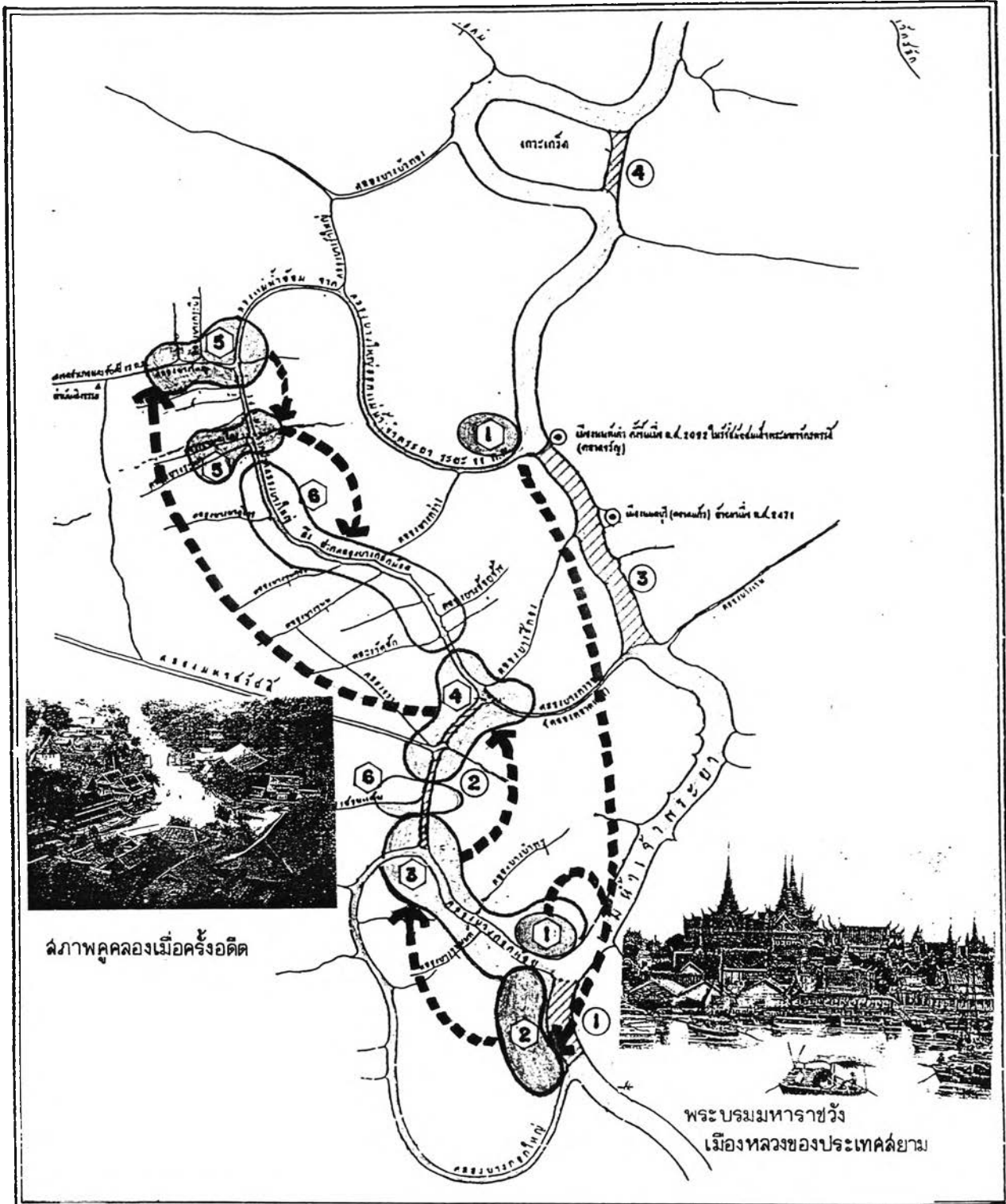
ในปี พ.ศ. 2501 ได้มีการเปิดสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นมีชื่อว่า “สะพานกรุงธน” หรือ “สะพานช้าง” ที่เชื่อมต่อฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีเข้าด้วยกัน เป็นการขยายพื้นที่พักอาศัยของฝั่งพระนครให้เข้าไปอยู่ในฝั่งธนบุรี ส่วน หนึ่งก็มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน ส่วนผู้ที่อาศัยดั้งเดิมก็ยังคงซ่อนตัวอยู่ในสวนและตามแนวลำคลองอยู่เช่นเดิม

ปี พ.ศ. 2516 เปิดใช้สะพานพระปิ่นเกล้า มีการสร้างถนนอรุณอมรินทร์ข้ามคลองบางกอกน้อยและ ถนนพระปิ่นเกล้า ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนอย่างมาก ผู้คนที่อยู่ทางพระนครไหลเข้ามาอยู่ฝั่งธนบุรี เนื่องจากการเดินทางที่สะดวก รวดเร็วของเส้นทางคมนาคมทางบก นับว่าเป็นการเปิดพื้นที่เกษตรให้เป็นพื้นที่พักอาศัยใน เขตบางกอกน้อยและเขตบางพลัด พื้นที่จึงถูกปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว มีการสร้างอาคารพาณิชย์ หมู่บ้านจัดสรร ท่างสรรพสินค้า และกิจกรรมประเภทอื่นๆ ตามมา

ในช่วงปี พ.ศ. 2528 เป็นช่วงปีที่เศรษฐกิจเริ่มเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ความต้องการด้านที่อยู่อาศัยของผู้คนในเมืองยิ่งทวีสูงขึ้น การตัดถนนจึงเกิดขึ้นอีกหลายสายโดยเฉพาะพื้นที่ในแถบชานเมืองของกรุงเทพมหานคร ทั้งโครงการ ถนนสายหลัก ถนนรอง ซอยต่างๆ ในพื้นที่บริเวณที่อยู่ใกล้คลองบางกอกน้อยมีการตัดถนนราชวิถี - นครชัยศรี , ถนนเป็นเกล้า - นครชัยศรีหรือถนนสิรินธร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาที่ดินในเขตพื้นที่ตลิ่งชัน รวมทั้งการขยายพื้นที่ถนนรองเส้นทางจังหวัดหมายเลข 3512 หรือ ถนนบางกรวย-ไทรน้อย ที่เป็นเส้นทางบกสายหลักของผู้คนในทางฝั่งตะวันตกของจังหวัดนนทบุรี การขยายพื้นที่ถนนเพื่อให้ของเส้นทางบกที่มีความสะดวก ส่งผลต่อพื้นที่เกษตรที่ลดลงในเขตตลิ่งชัน และจังหวัดนนทบุรีฝั่งตะวันตก ไปเป็นหมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ อาคารพักอาศัยต่างๆมากมาย

ในช่วงปี พ.ศ. 2531 มีการย้ายสถานีขนส่งสายใต้จากสามแยกไฟฉายมาอยู่ที่บริเวณจุดตัดของถนนบรมราชชนนีและถนนสิรินธร ตรงคลองบางกอกน้อย ซึ่งเดิมเคยเป็นพื้นที่เกษตร สวนผัก และสวนผลไม้ ทำให้พื้นที่มีราคาที่ดินที่สูงขึ้นจากพื้นที่เกษตรที่ราคาถูกไปเป็นพื้นที่ที่มีราคาแพง

การขยายตัวของเมืองทางฝั่งธนบุรีถึงจังหวัดนนทบุรี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน เมื่อความต้องการด้านที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น และ มีอาจจะกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวงได้ จึงมีการกระจายไปตามบริเวณชาน ทิศทางการขยายตัวของเมืองจึงเกิดตามแนวถนนหลักที่ตัดขึ้น เป็นการเปิดพื้นที่สวนผลไม้ให้ตอบรับกับกิจกรรมการใช้ที่ดินที่เกิดขึ้น

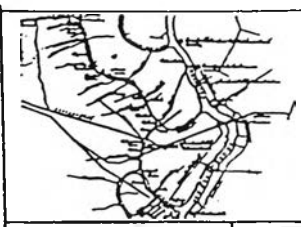

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.2 - 2 แสดงลำดับวิวัฒนาการ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในคลองบางกอกน้อย

สัญลักษณ์

- ① ลำดับของการขุดคลองวัด
- ⑥ ลำดับของการขยายตัวการตั้งถิ่นฐาน
- ~ แม่น้ำลำคลอง

มาตราส่วน

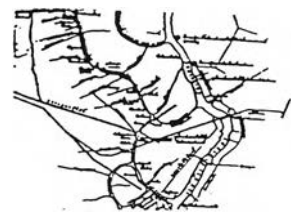
ที่มา : จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

ภาพที่ 3.2 - 1 แสดงวิวัฒนาการของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

สัญลักษณ์

ที่มา : จากกรวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร

3.3 ลักษณะทางกายภาพ

3.3.1 ที่ตั้ง ขอบเขตของการปกครอง และ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ที่ตั้ง

คลองบางกอกน้อยตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาของจังหวัดนนทบุรี และ กรุงเทพมหานคร มีความยาวประมาณ 18 กิโลเมตร ตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยถึงแยกคลองบางใหญ่ ขอบเขตพื้นที่ศึกษาครอบคลุมพื้นที่ทั้งสองฝากตามแนวลำคลอง ทิศเหนือของคลองติดกับคลองอ้อมและคลองบางใหญ่ ทิศใต้ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา และ เชื่อมโยงติดต่อกับคลองสายหลักอย่างเช่น คลองบางกรวย คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางกอกใหญ่ คลองชักพระ

ขอบเขตของการปกครอง

คลองบางกอกน้อยอยู่ในเขตการปกครองของกรุงเทพมหานคร และ จังหวัดนนทบุรี อันประกอบด้วย เขตบางกอกน้อยแบ่งการปกครองออกเป็น 5 แขวง เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 3 แขวง ประกอบด้วย แขวงศิริราช แขวงบ้านช่างหล่อ แขวงบางขุนนนท์

เขตบางพลัดแบ่งการปกครองออกเป็น 4 แขวง เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 1 แขวง ประกอบด้วย แขวงบางบำหรุ

เขตตลิ่งชันแบ่งการปกครองออกเป็น 6 แขวง เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 1 แขวง ประกอบด้วย แขวงตลิ่งชัน

อำเภอบางกรวยแบ่งการปกครองออกเป็น 7 ตำบล เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 4 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลบางสีทอง ตำบลบางขุนนน ตำบลบางขุนทอง ตำบลบางคูเวียง

อำเภอบางใหญ่แบ่งการปกครองออกเป็น 6 ตำบล เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 2 ตำบล ประกอบด้วย ตำบลบางม่วง ตำบลบางเลน

เทศบาลตำบลบางศรีเมืองแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ตำบล เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 2 ตำบลประกอบด้วย ตำบลบ้านกร่าง ตำบลบางศรีเมือง

เทศบาลตำบลบางกรวยแบ่งการปกครองออกเป็น 2 ตำบล เป็นพื้นที่ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน 2 ตำบลประกอบด้วย ตำบลวัดชลอ ตำบลบางกรวย

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

สภาพที่ตั้งของคลองบางกอกน้อยตั้งแต่ปากคลองบริเวณสถานีรถไฟไปจนถึงที่ว่าการอำเภอบางใหญ่เดิมในจังหวัดนนทบุรี มีการเชื่อมต่อกับคลองแม่น้ำอ้อมที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศเหนือ ลักษณะของสายน้ำเป็นเส้นทางน้ำสายเดียวกัน มีความลาดเอียงของลำน้ำแบบธรรมชาติ ที่ไหลมาจากทางภาคเหนือลงสู่ที่ราบต่ำทางตอนล่าง ทำให้พื้นที่ในแถบฝั่งธนบุรี และ บริเวณคลองบางกอกน้อย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1.50 เมตร ดังนั้นจึงเกิดน้ำท่วมอยู่เสมอในช่วงที่เกิดฤดูน้ำหลากของเดือน ตุลาคม ถึงธันวาคม และจากการที่เกิดน้ำท่วมในพื้นที่อยู่เสมอ บริเวณดังกล่าวทั้งหมดนี้จึงเรียกว่าบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากน้ำ ทำให้ลักษณะดินบริเวณสองฝั่งคลองเกิดการทับถมของตะกอนตามธรรมชาติ ส่งผลต่อการเพาะปลูก การทำนา ทำไร่ ทำสวน และพืชประเภทผลไม้เป็นอย่างมาก

น้ำและเส้นทางน้ำตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นมากมายหลายสายในพื้นที่ ประกอบกับคลองขุดต่างๆ ที่ได้ขุดเพิ่มเติมทำให้เกิดความเชื่อมโยงกับพื้นที่ จนกลายเป็นโครงข่ายขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ตอนล่างทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และ มีส่วนสำคัญที่ทำให้พื้นที่ในแถบนี้ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งยังคงใช้ประโยชน์จากน้ำและเส้นทางน้ำ ในการอุปโภค เป็นเส้นทางสัญจร การชลประทาน และการระบายน้ำ ของผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะผู้คน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดนนทบุรีและบริเวณใกล้เคียง

สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพภูมิอากาศของพื้นที่ในคลองบางกอกน้อย จะมีลักษณะเดียวกับสภาพภูมิอากาศของพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงเทพฯโดยทั่วไป มีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลลักษณะภูมิศาสตร์ที่สถานีกรมอุตุนิยมวิทยาในระหว่างปี พ.ศ. 2504 - 2533 กล่าวคือ มีอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 34.8 °c ในเดือนเมษายน มีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด 20.4 °c ในเดือนธันวาคม มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั่วไปตลอดปีอยู่ระหว่าง 25.3 °c ถึง 28.3 °c

3.3.2 ลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณริมคลองบางกอกน้อย จากเดิมที่มีลักษณะการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนอยู่ตามริมคลองและใช้พื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่ทางการเกษตรในการประกอบอาชีพ ต่อมาการบริหารราชการแผ่นดินแบ่งเขตการบริหารอย่างชัดเจน จึงทำให้พื้นที่ในคลองบางกอกน้อยที่เชื่อมติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ถูกแบ่งพื้นที่ให้อยู่ในการดูแลและการบริหารงานใน 2 จังหวัดคือ กรุงเทพฯ และ นนทบุรี ตามเส้นทางน้ำที่ไหลผ่านเริ่มแต่บริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อย ไปถึงแยกปากคลองบางใหญ่ โดยมีระยะทางที่ไม่ไกลจากศูนย์กลางเมืองของกรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังมีความสะดวกสบายจากการคมนาคมทางบกและทางน้ำ จึงทำให้พื้นที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและเป็นจุดสนใจในการพัฒนาทางด้านที่อยู่อาศัยและธุรกิจทางการค้า ซึ่งจากทิศทางการพัฒนาโครงการต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ที่เน้นการขยายตัวทางด้านฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานครให้มีปริมาณสูงขึ้น และการกำหนดบทบาทของภาครัฐที่มีต่อพื้นที่ในบริเวณนี้ ให้เป็นพื้นที่พักอาศัยและบริเวณย่านพาณิชย์กรรมหรือธุรกิจการค้า จึงส่งผลต่อพื้นที่ที่เป็นชุมชนริมน้ำเดิม จากที่เคยมีความเรียบง่ายในการดำเนินชีวิต กลายมาเป็นพื้นที่พักอาศัยที่มีความหนาแน่นมาก มีสถานประกอบการและกิจกรรมการให้บริการประเภทต่างๆ กระจายไปตามพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากสภาพของการใช้ที่ดินในปัจจุบันที่มีลักษณะแตกต่างกัน โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลักคือ

กลุ่มที่ 1 ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมมีการปรับเปลี่ยนสูงและมีความหนาแน่นของประชากรมาก แถบบริเวณตั้งแต่สถานีรถไฟบางกอกน้อยตลอด 2 ฝั่งคลอง ลักษณะของการใช้ประโยชน์ของพื้นที่จะถูกใช้ในทางพาณิชย์กรรม และบริเวณที่พักอาศัยหนาแน่นมากสลับกันไปจนถึงบริเวณสถานีขนส่งสายใต้ใหม่ ในบริเวณนี้จะประกอบไปด้วย ที่พักอาศัย อาคารราชการ วัด ดึกแถว อาคารพาณิชย์ บ้านจัดสรร และอาคารขนาดใหญ่ จนทำให้ลักษณะของชุมชนเดิมที่อาศัยอยู่ริมน้ำคงเหลืออยู่เพียงบางส่วน

กลุ่มที่ 2 ชุมชนที่กำลังมีการปรับเปลี่ยนสูงและมีจำนวนประชากรที่เพิ่มสูงขึ้นทั้งคนในพื้นที่และคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ จากบริเวณที่เป็นเขตตลิ่งชัน เขตบางพลัด จนถึงที่ว่าการอำเภอบางกรวย จะมีลักษณะเป็นพื้นที่พักอาศัยเรียงรายติดกันไปตามลำน้ำ เป็นลักษณะของการพักอาศัยมีความหนาแน่นปานกลางและมีความหนาแน่นน้อย

โดยลักษณะของการพักอาศัยจะมีการกระจุกตัวของอาคารบริเวณริมน้ำที่เป็นคลองสายหลัก สายรอง และ เกาะตัวตามเส้นทางถนนที่คู่ขนานกับแนวคลอง การใช้ที่ดินส่วนมากจะเป็นการพักอาศัยและพื้นที่ราชการ

กลุ่มที่ 3 ชุมชนที่ยังคงตั้งถิ่นฐานริมน้ำและยังคงดำเนินชีวิตแบบชาวสวน แถบบริเวณพื้นที่บางใหญ่ และอำเภอเมืองนนทบุรีฝั่งตะวันตก จะยังมีลักษณะของสวนผลไม้สลับกับอาคารพักอาศัยที่มีความหนาแน่นน้อยหรือเบาบาง มีการสร้างอาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ติดอยู่กับคลองสายหลักและสายรอง โดยพื้นที่ดังกล่าวการเข้าถึงทางบกยังน้อยและความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางยังขึ้นอยู่กับเรือ ทำให้ผู้คนในแถบนี้ยังคงนิยมเดินทางโดยเส้นทางน้ำ

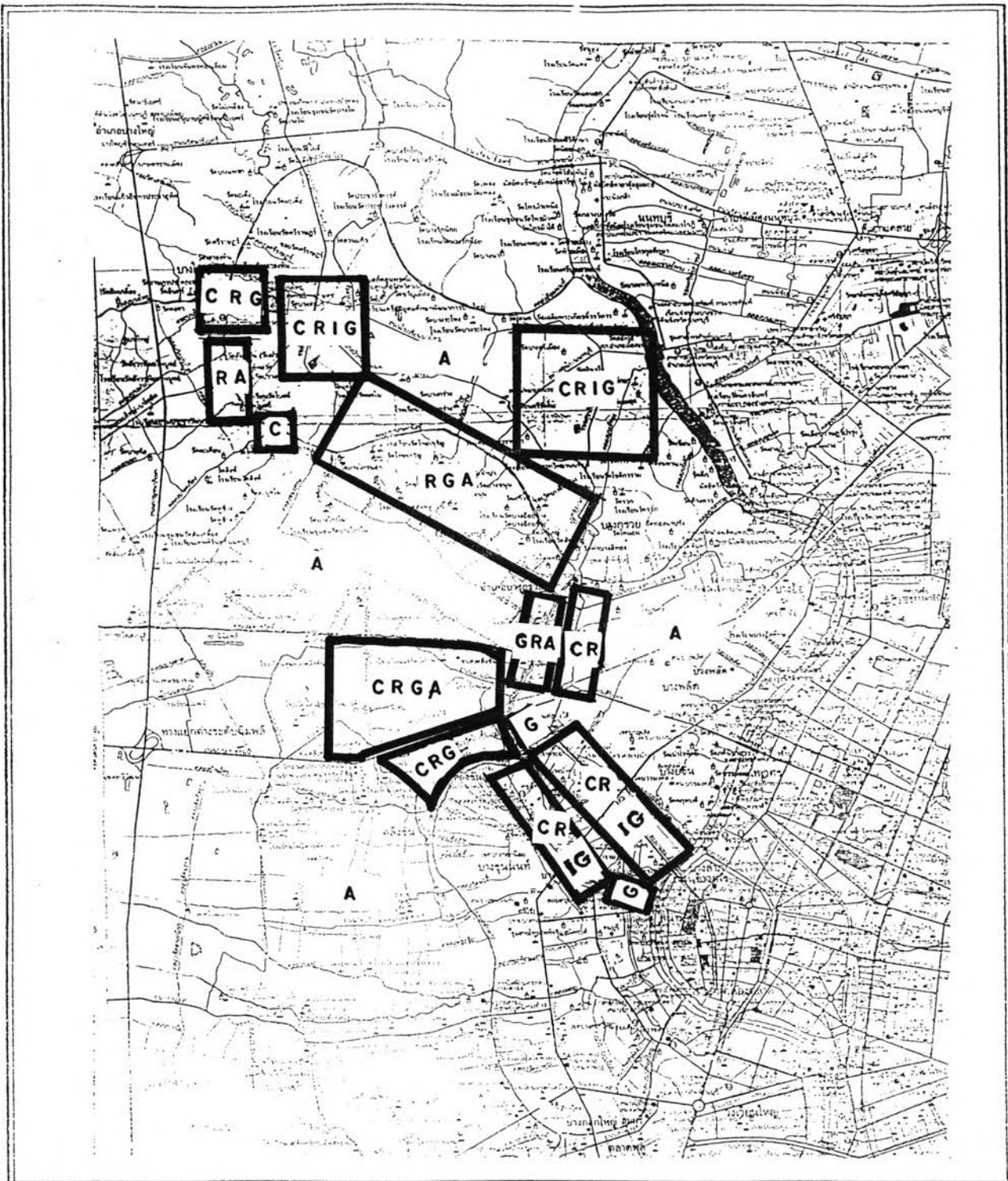
ลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม และการค้าตลอดแนวคลอง จะมีตลาดใหญ่อยู่เพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่ติดกับพื้นที่ริมน้ำ ส่วนพื้นที่ของการค้าและพาณิชยกรรมขนาดใหญ่จะกระจุกตัวและติดกับถนนสายหลักอย่างเช่น ถนนปิ่นเกล้า ถนนบรมราชชนนี ถนนวงแหวนรอบนอก ถนนจรัญสนิทวงศ์ นอกนั้นเป็นอาคารร้านค้าขนาดเล็กหรือร้านอาหารที่กระจายอยู่ในพื้นที่ การซื้อขายจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่มที่คอยบริการแก่ผู้คนในชุมชน ดังนั้นบริเวณพื้นที่ทางพาณิชยกรรมจะเกิดขึ้นในบริเวณที่มีชุมชนขนาดใหญ่และการคมนาคมหรือการเข้าถึงที่สะดวกรวดเร็ว รวมถึงความพร้อมทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

สำหรับย่านพักอาศัยจะมีลักษณะของชุมชนเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ และชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ที่เกิดขึ้นตามเส้นทางถนนและแทรกตัวเข้ามาอยู่ในพื้นที่ที่ติดกับริมน้ำ โดยจะมีปริมาณความหนาแน่นที่สูงขึ้น ลักษณะของอาคารบ้านเรือนที่เกิดขึ้นใหม่จะเป็นอาคารสมัยใหม่ที่คงทนถาวร อย่างเช่นตึกแถว อาคารพาณิชย์ หรือ อาคารสำนักงาน โดยมีความหนาแน่นมากในเขตกรุงเทพระอบนครและบริเวณที่ถนนสายหลักหรือสายรองเข้าถึงชุมชนที่มีอยู่เดิม ส่วนพื้นที่ที่การคมนาคมทางบกหรือสาธารณูปโภค สาธารณูปการยังไม่สะดวกสบาย ความหนาแน่นของการพักอาศัยก็ยังคงเบาบาง และ ลักษณะการใช้ที่ดินก็ยังคงเป็นส่วนผลไม้ไม่อยู่ สภาพอาคารบ้านเรือนก็เป็นอาคารไม้ที่ปลูกติดกับริมน้ำ

การใช้ที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรมบริเวณริมคลองบางกอกน้อย มีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักประเภทอื่น การกระจายตัวของแหล่งอุตสาหกรรมไม่มีรูปแบบหรือเกิดเป็นย่านอุตสาหกรรมที่ชัดเจน มีเพียงอุตสาหกรรมขนาดเล็กประเภทซ่อมเครื่องยนต์ ร้านค้าหรือโรงงานต่อเติมวัสดุอาคารบ้านเรือน อุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่เกาะอยู่ตามถนนสายหลักหรือสายรองในพื้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะของอาคารประเภทตึกแถวหรืออาคารพาณิชย์

การใช้ที่ดินเพื่อการศาสนาจะเกิดขึ้นบริเวณที่เป็นชุมชนริมน้ำเดิม โดยวัดจะปลูกสร้างให้ติดกับน้ำเพื่อสะดวกสบายในการเดินทางและติดต่อสื่อสาร ซึ่งวัดที่มีอยู่ในพื้นที่จะเกิดก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะของการกระจุกตัวจะเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีรูปแบบของการกระจายตัวที่ชัดเจน โดยวัดจะเข้าแทรกตัวอยู่ในบริเวณที่เป็นย่านชุมชนย่อยๆตามแนวลำน้ำ

ส่วนการใช้ที่ดินที่เป็นสถานที่ราชการ สาธารณูปโภค สาธารณูปการ และสถานศึกษา จะมีรูปแบบของการกระจายตัวที่ค่อนข้างจะชัดเจน โดยสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่มีขนาดใหญ่ก็จะตั้งอยู่บริเวณที่มีการเข้าถึงทางบกและทางน้ำที่สะดวกสบาย ส่วนบริเวณที่เป็นสาธารณูปโภค หรือ สาธารณูปการขนาดเล็ก จะแทรกตัวอยู่ตามชุมชนที่ติดกับทางบกและชุมชนที่ติดกับริมน้ำ

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.3.2 - 1 แสดงประเภทของการใช้ที่ดินบริเวณริมคลองบางกอกน้อยในปัจจุบัน

สัญลักษณ์แสดง

- C - พาณิชยกรรมและธุรกิจการค้า
- R - ที่อยู่อาศัย
- I - อุตสาหกรรม
- G - สถานที่ราชการ อาคารศาสนาและสถานศึกษา
- A - ราชการกรม

มาตราส่วน
1 : 100,000

ที่มา : สำนักงานผังเมืองกรุงเทพมหานคร นครบุรี และ การสำรวจภาคสนาม

สิ่งปลูกสร้างที่เป็นเรือนริมน้ำบริเวณพื้นที่ศึกษา

การใช้ที่ดินริมคลองบางกอกน้อยในเขตกรุงเทพมหานคร

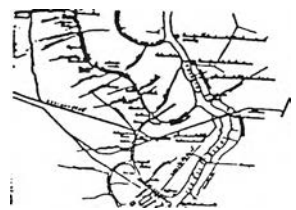
การใช้ที่ดินริมคลองบางกอกน้อยในเขตนนทบุรี

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

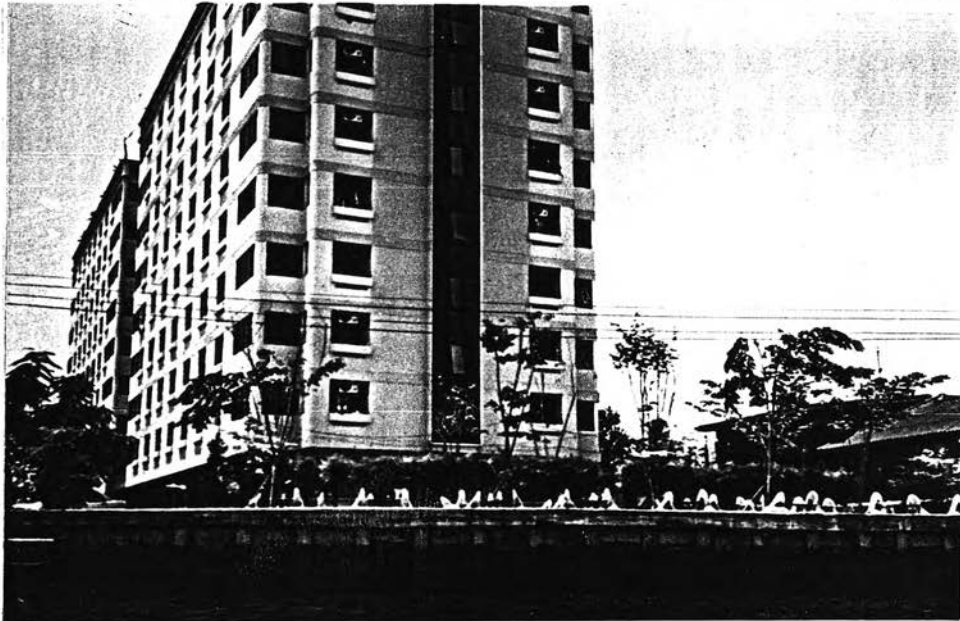
ภาพที่ 3.3.2 - 1 แสดงสภาพพื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย

สัญลักษณ์

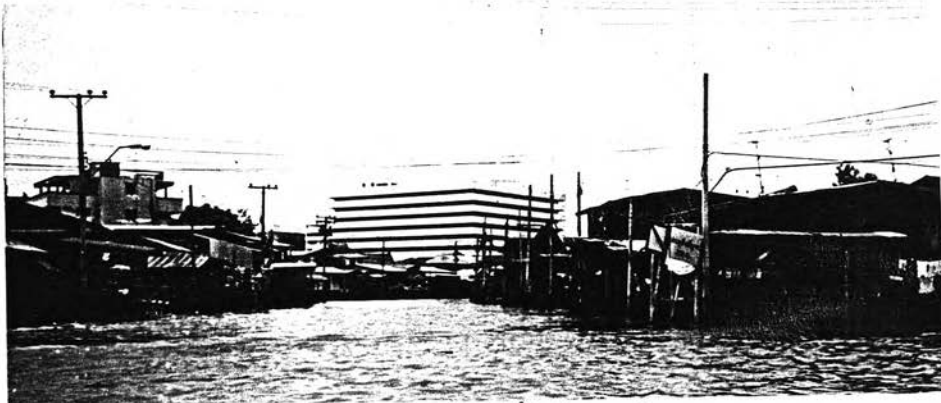
ที่มา :

สิ่งปลูกสร้างประเภทอาคารสูงในเขตกรุงเทพมหานคร

ลักษณะของกิจกรรมการใช้ที่ดินในเขตเมือง

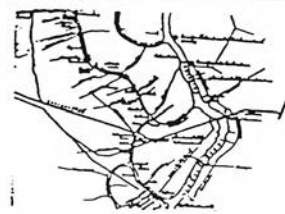

วัด เขื่อน และอาคารที่พักอาศัยเดิม

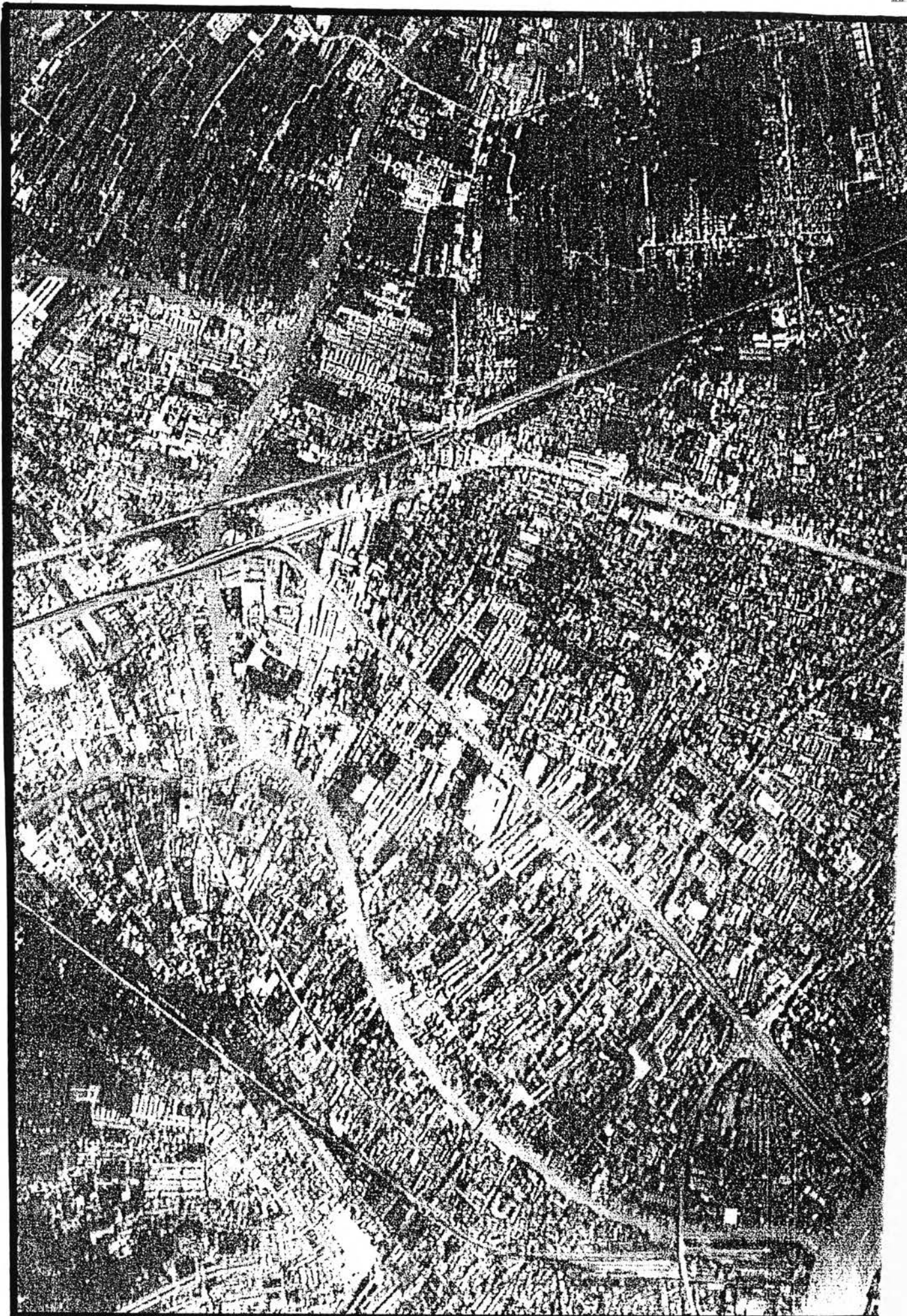
ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

ภาพที่ 3.3.2 - 1(ต่อ) แสดงสภาพพื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย

สัญลักษณ์

ที่มา :

ภาพที่ 3.3.2 - 2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณคลองบางกอกน้อยในเขตกรุงเทพมหานคร ร.ศ. 2541

มาตราส่วน 1 : 25,000

ภาพที่ 3.3.2 - 3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณคลองบางกอกน้อยในเขตบางกอก ร.ค. 2541

มาตราส่วน 1 : 25,000

ตารางที่ 3.3.2 - 1 แสดงการใช้ที่ดินในเขตกรุงเทพมหานคร จำแนกประเภทเป็นรายเขต ปี พ.ศ. 2539

ประเภทของการใช้ที่ดิน	เขต		
	บางกอกน้อย	เขตบางพลัด	เขตคลองสาน
พักอาศัย	3,286.500	3,435.250	13,733.225
พาณิชย์กรรม	764.722	931.625	653.141
อุตสาหกรรม	109.410	237.600	42.560
คลังสินค้า	34.850	45.875	45.020
สถานที่ราชการ	153.090	184.330	185.900
สถาบันการศึกษา	227.630	29.204	181.580
ศาสนสถาน	104.500	126.750	272.380
ที่พักผ่อนหย่อนใจ	-	-	139.814
ถนน ตรอก ซอย	1,188.500	1,151.895	5,053.640
เกษตรกรรม	52.500	25.200	21,650.811
แม่น้ำ ลำคลอง	910.698	607.132	1,435.600
ที่ว่าง	632.600	325.239	6,047.589

ที่มา : ฝ่ายแผนที่ กองสำรวจและแผนที่ สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

ภาพรวมและนโยบายการใช้ที่ดินบริเวณคลองบางกอกน้อยจะเห็นถึงลักษณะของการใช้ที่ดิน เพื่อประโยชน์ในทางการค้าและการพักอาศัยมากขึ้น โดยพื้นที่เกษตรก็จะลดลง ประกอบกับมีความได้เปรียบทางด้านของเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำที่มีความสะดวกสบาย และด้านที่ตั้งที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางเมืองชั้นในของกรุงเทพมหานคร ดังนั้นพื้นที่บริเวณคลองบางกอกน้อยจึงเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ที่ดินเพื่อการรองรับกับการขยายตัวของเมืองด้านที่อยู่อาศัย

3.3.3 ลักษณะของชุมชนริมน้ำและการปลูกสร้างอาคารริมคลอง

จากรูปแบบและวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานที่อาศัยความสมบูรณ์จากสภาพทางภูมิศาสตร์ ที่เป็นที่ราบลุ่มและมีโครงข่ายของลำน้ำ ที่ใช้ในการเพาะปลูกทำให้พื้นที่ในบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน โดยจะมีอาคารบ้านเรือนปลูกเกาะกันเป็นแนวยาวขนานไปกับลำน้ำและมีพื้นที่ด้านหลังไว้ทำการเพาะปลูกพืชสวน พืชไร่ และที่นา เพื่อเลี้ยงผู้คนในชุมชน ความสัมพันธ์จึงเริ่มจากการตั้งถิ่นฐานเพื่อการดำรงชีพ ที่มีผู้คนอาศัยอยู่บริเวณริมน้ำคลองอย่างเบาบาง โดยมีปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นคือ ท่าเลที่ตั้งที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งดินและน้ำ ความเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญ และ ความอยู่ใกล้พระนครที่เป็นพระราชวัง จึงทำให้พื้นที่มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ผู้คนในบริเวณนี้จึงมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นและมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันภายในชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม การขยายตัวของชุมชนที่อาศัยความต่อเนื่องและลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่มีองค์ประกอบที่สำคัญหลักคือ

1. สถานที่ที่ตั้งของอาคารบ้านเรือนหรือที่พักอาศัย

2. แหล่งที่ ทำมาหากินหรือสร้างผลผลิตและเลี้ยงดูบุตรหลาน
3. โครงข่ายลำน้ำและลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีพ
4. บริเวณที่เป็นย่านการค้าหรือแหล่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า
5. การปะทะกันหรือความผูกพันร่วมกันทางสังคม
6. วัตถุประสงค์รวมของผู้คนในชุมชนและความเชื่อทางศาสนา

ความสัมพันธ์ของชุมชนริมน้ำจึงก่อกำเนิดเป็นความสัมพันธ์ที่แสดงออกทางกายภาพที่ชัดเจน ในรูปของการตั้งถิ่นฐาน การเกาะกลุ่มของผู้คนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน ลักษณะของโครงสร้างที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นกับสายน้ำและการเกษตร อันสะท้อนความกลมกลืนของวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินและรูปแบบของการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือน การปะทะกันของกิจกรรมทางสังคมที่มีลักษณะอันหนึ่งอันเดียวกันตามแนวลำน้ำ ซึ่งจากลักษณะของความสัมพันธ์นี้จึงก่อให้เกิดเป็นสภาพแวดล้อมของชุมชนริมน้ำ ที่สามารถที่จะเลี้ยงดูตัวเองได้ เลี้ยงดูบุตรหลานและทำกิจกรรมต่างๆส่วนใหญ่ในชีวิตได้ และสามารถส่งต่อเป็นมรดกส่งสู่ลูกหลานสืบต่อไป

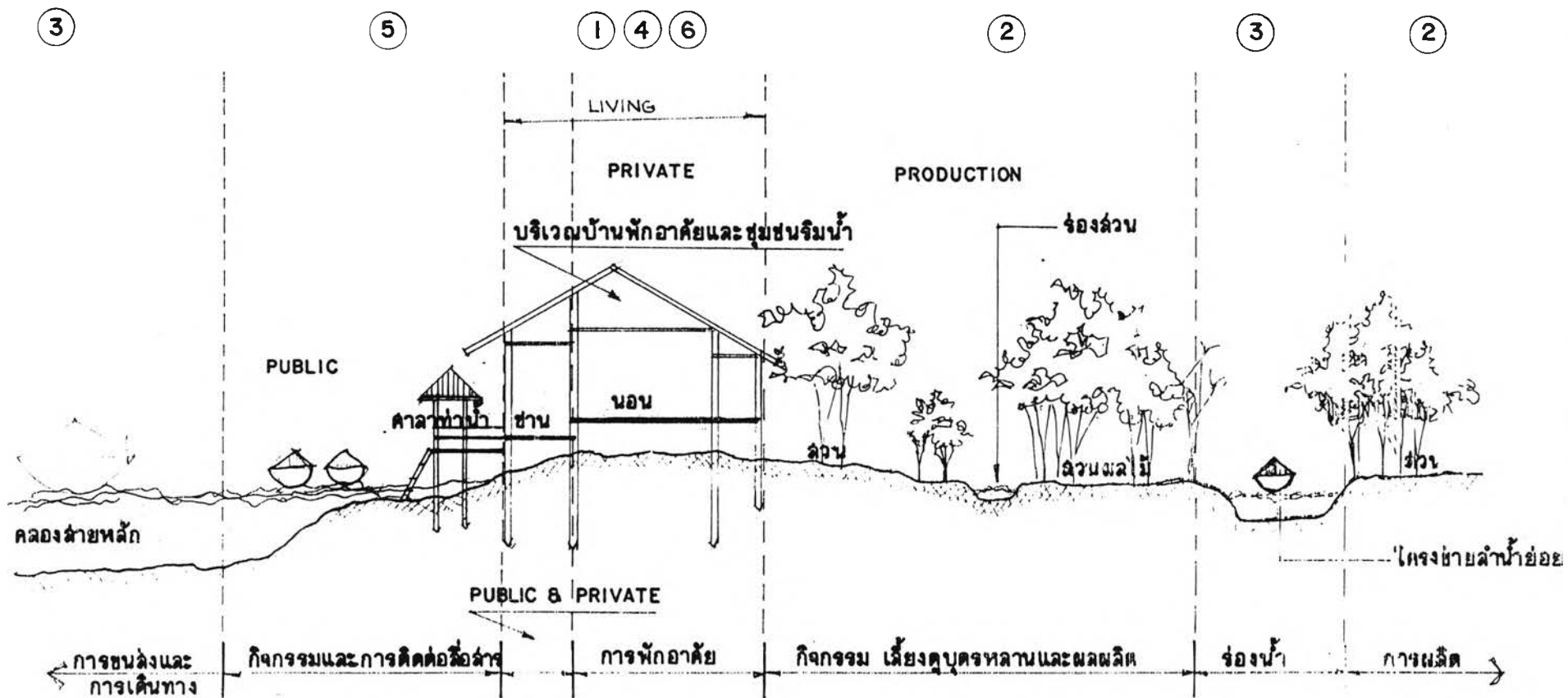
ลักษณะและสภาพแวดล้อมของชุมชนจึงเป็นตัวสะท้อน ความเป็นชุมชนริมน้ำ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน กิจกรรมและรูปแบบการปะทะกันทางสังคม รวมทั้งความผูกพันที่ผู้คนมีต่อสายน้ำ ดังจะเห็นได้จากสภาพของอาคารบ้านเรือนของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย ที่มีลักษณะของการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ติดกับริมน้ำเพื่อการติดต่อสื่อสารและการเดินทางทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน สภาพอาคารบ้านเรือนริมคลองจึงเป็นตัวบ่งบอกถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมท้องถิ่นและวัฒนธรรมของชุมชน ที่มีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ทั้งจากอดีตและสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะของการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนจึงมีทั้งที่ตั้งอยู่ในน้ำและตั้งอยู่บนฝั่ง การวางตัวเรือนไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ลักษณะของอาคารบ้านเรือนของชุมชนที่อยู่ในบริเวณนี้จึงมีลักษณะที่เป็นองค์ประกอบหลักได้แก่ ส่วนพักอาศัยหลังบนที่อยู่มุมตรงกลางอาคาร ครีวดุ้งตั้มอยู่ทางด้านหลัง ตัวอาคารที่หันหน้าเข้าหาน้ำ ชานริมน้ำหรือศาลาท่าน้ำที่ใช้ประโยชน์ซึ่งมีบันไดหรือทำน้ำจากชานเพื่อ ลงไปใช้น้ำ ในการสัญจร การอุปโภคต่างๆ การรับส่งและการค้าขายทางน้ำ การใช้ศาลาท่าน้ำไว้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ดังนั้นภาพรวมของชุมชนริมน้ำที่แสดงออกตามแนวลำน้ำคงเห็นเป็นท่าน้ำหรือศาลาริมน้ำที่เรียงรายกันไปตามแนวลำน้ำ

ลักษณะความสัมพันธ์ของอาคารกับการใช้ที่ดินของชุมชนโดยทั่วไป จึงมีลักษณะของการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่เป็นเรือนไม้แบบชั้นเดียวและแบบสองชั้นยกพื้นสูง เพื่อประโยชน์ในการหนีน้ำในฤดูน้ำหลากและใช้เป็นที่พักอาศัยสินค้าทางการเกษตร การปลูกเรือนจึงต้องอาศัยความสะดวกสบายทั้งพื้นที่ที่เป็นตัวสร้างผลผลิตและซื้อขายสินค้าที่เกิดขึ้นตามแนวลำน้ำ บ้านพักอาศัยจึงเป็นตัวกลางระหว่างพื้นที่เพาะปลูกกับการปะทะทางสังคมหรือกิจกรรมของชุมชน การใช้อาคารส่วนใหญ่จะเป็นไปเพื่อการพักอาศัยตลอดแนวลำคลอง สำหรับการใช้ในการค้านั้นจะกระจายไปตามแหล่งที่พักอาศัยที่มีความหนาแน่นของชุมชนสูง และ บริเวณจุดตัดตามแนวลำคลองที่เป็นจุดเชื่อมผู้คนในชุมชนและชุมชนอื่น จนกลายเป็นเป็นย่านการค้าหรือตลาดน้ำในบางแห่งอย่างเช่น ตลาดน้ำบางคูเวียง ,ตลาดน้ำตลิ่งชัน เป็นต้น

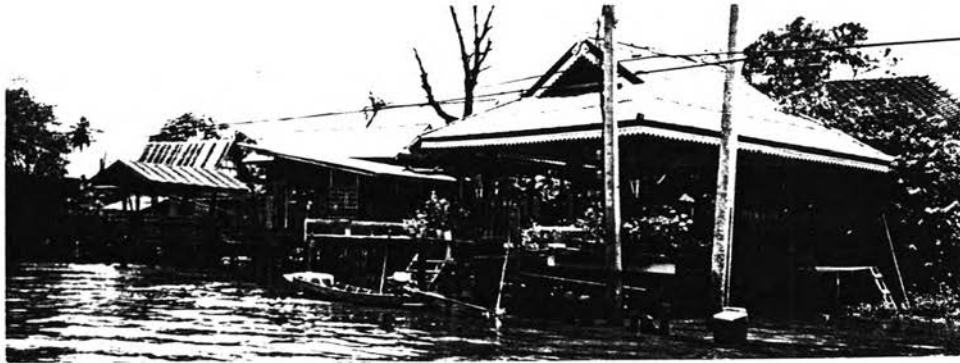
ซึ่งจากการที่คลองบางกอกน้อยเป็นคลองที่เก่าแก่คู่กับเมืองกรุงเทพฯ มาตั้งแต่สมัยก่อนการสร้างเมืองกรุงเทพฯ จึงทำให้การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนมีการพัฒนารูปแบบ และ ลักษณะของการปลูกสร้างไปในหลายรูปแบบในพื้นที่ที่อยู่ติดกับสายน้ำนี้ สภาพอาคารบ้านเรือนริมคลองที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จึงมีลักษณะของอาคารทั้งแบบเก่าและ

ภาพที่ 3.3.3 - 1 แสดงลักษณะทางกายภาพของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

ภาพที่ 3.3.3 - 2 แสดงแนวคิดบริเวณที่พักอาศัยริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

ลักษณะของนอกรานและศาลาท่าน้ำ

ลักษณะของเรือนไทยและเรือนไม้แบบภาคกลาง

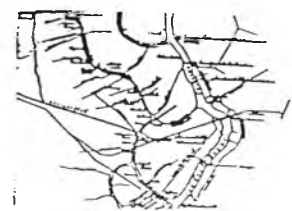
ลักษณะเรือนริมน้ำแบบเดิม

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

ภาพที่ 3.3.3 - 3 แสดงสภาพอาคารบ้านเรือนริมคลองบางกอกน้อย

สัญลักษณ์

ที่มา :

แบบใหม่ผสมกันไปตามแนวลำคลอง อันแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชุมชนริมน้ำที่มีการขยายตัวของพื้นที่และการใช้พื้นที่ที่มีความแตกต่างไปจากอดีต ดังนั้นจึงแยกตามลักษณะของอาคารบ้านเรือนออกเป็น 6 ประเภทหลัก คือ เรือนชาบ้าน เรือนทรงไทย เรือนปั้นหย่า มนิลา เรือนร่วมสมัย เรือนค้าขาย และ อาคารสมัยใหม่ (ดูรายละเอียดของอาคารบ้านเรือนริมคลองจากภาคผนวก ก)

3.3.4 ระบบการสัญจรและการขนส่ง

การสัญจรของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณริมคลองบางกอกน้อย มีระบบโครงข่ายของการคมนาคมที่เชื่อมโยงทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน การเดินทางและการขนส่งจึงอาศัยความสะดวกสบายทั้งการคมนาคมทางน้ำและการคมนาคมทางบก โดยบริเวณที่มีความสะดวกสบายของการเดินทางทางบกคือ บริเวณเขตบางกอกน้อย และในเขตบางพลัด ตลิ่งชัน ที่อาศัยการเข้าถึงทางบกหรือทางรถยนต์ที่สะดวกสบาย ส่วนผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลองบางกอกน้อยในเขตจังหวัดนนทบุรี ที่การคมนาคมทางบกยังเข้าถึงพื้นที่ไม่สะดวกนักยังคงอาศัยการเดินทางทางน้ำหรือเรือ เพราะประหยัดเวลาและเข้าถึงศูนย์กลางเมืองได้อย่างรวดเร็ว

ระบบการสัญจรทางบก

การคมนาคมทางบกถนนในระยะแรกจะมีลักษณะของตัดผ่านชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ริมคลอง ดังนั้นถนนในช่วงแรกจึงมีลักษณะคดเคี้ยวไม่เป็นเส้นตรง และ ถนนบางสายยังเป็นลักษณะของซอยย่อยเข้าไปในพื้นที่ ต่อมาเมื่อชุมชนเริ่มมีการขยายตัว เมืองเริ่มมีบทบาทมากขึ้นการตัดถนนขนาดใหญ่เพื่อแก้ปัญหาการจราจร และการสร้างโครงข่ายการคมนาคมทางบกขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ของกรุงเทพฯและปริมณฑล ทำให้มีลักษณะของเส้นตรงและพาดผ่านบนพื้นที่เกษตรเป็นการขยายพื้นที่เมือง โดยมีโครงข่ายและถนนเข้าถึงพื้นที่ศึกษา ดังนี้

ถนนสายหลัก เป็นถนนที่เชื่อมต่อทั้งในเขตพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียง โดยทำหน้าที่ในการกระจายการจราจร ถนนทุกสายจะมีลักษณะเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่และเป็นเส้นทางหลักในการเดินทางทางบกได้แก่

ถนนปิ่นเกล้า ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางกอกน้อย บริเวณแขวงศิริราชและเขตบางพลัด บริเวณแขวงบางยี่ขัน เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 10 ช่องทาง

ถนนบรมราชชนนี (สายใต้ใหม่) ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางกอกน้อย แขวงศิริราชและเขตบางพลัด บริเวณแขวงบางบำหรุ เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 10 ช่องทาง

ถนนลีนินธร ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำ ในเขตบางพลัด บริเวณแขวงบางบำหรุ เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 10 ช่องทาง

ถนนจรัญสนิทวงศ์ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางกอกน้อย เขตบางพลัด อำเภอบางใหญ่เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 6 ช่องทาง

ถนนบางกอกน้อย - นครชัยศรี หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 388 ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางกอกน้อย เขตตลิ่งชัน เป็นถนนแบบ 8 ช่องทางการจราจร เขตทางกว้าง 60 เมตร เป็นโครงการเพื่อการระบายการจราจรในกรุงเทพฯไปนครปฐม

ถนนวงแหวนรอบนอก (OUT RING ROAD) หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 340 ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตตลิ่งชัน อำเภอบางกรวย อำเภอบางใหญ่เป็นถนนแบบ 8 ช่องทางการจราจร เขตทางกว้าง 80 เมตร เป็นโครงการที่ช่วยแก้ไขปัญหการจราจรในกรุงเทพฯโดยไม่ต้องผ่านเข้ากรุงเทพฯ

ถนนรัตนวิบูลย์ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 302 ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางใหญ่ เป็นถนนแบบ 10 ช่องทางการจราจร เขตทางกว้าง 60 เมตร เป็นโครงการเพื่อการระบายการจราจรในกรุงเทพฯไปสู่พรรณบุรี

ถนนสายรอง เป็นถนนที่เชื่อมต่อภายในเขตและมีหน้าที่ขยายตัวของพื้นที่ ลักษณะของถนนทั้งแบบคอนกรีตและแบบลาดยางได้แก่

ถนนอรุณอัมรินทร์ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางกอกน้อย แขวงศิริราชและบ้านช่างหล่อ เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 6 ช่องทาง

ถนนชักพระ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตตลิ่งชัน แขวงตลิ่งชัน เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 4 ช่องทาง

ถนนบางกอกน้อย - ตลิ่งชัน ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตตลิ่งชัน แขวงตลิ่งชัน เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 6 ช่องทาง

ถนนทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3215 ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในอำเภอบางกรวย อำเภอเมืองนนทบุรี (ฝั่งตะวันตก) และอำเภอบางใหญ่ เป็นถนนลาดยางแบบ 4 ช่องทาง

ถนนเทิดพระเกียรติ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในอำเภอบางกรวย อำเภอเมืองนนทบุรี (ฝั่งตะวันตก) เป็นถนนลาดยางแบบ 2 ช่องทาง

ถนนบางบัวทอง - นนทบุรี ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในอำเภอบางกรวย อำเภอเมืองนนทบุรี (ฝั่งตะวันตก) เป็นถนนลาดยางแบบ 4 ช่องทาง

ถนนชัยพฤกษ์ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตตลิ่งชัน แขวงตลิ่งชัน เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 4 ช่องทาง

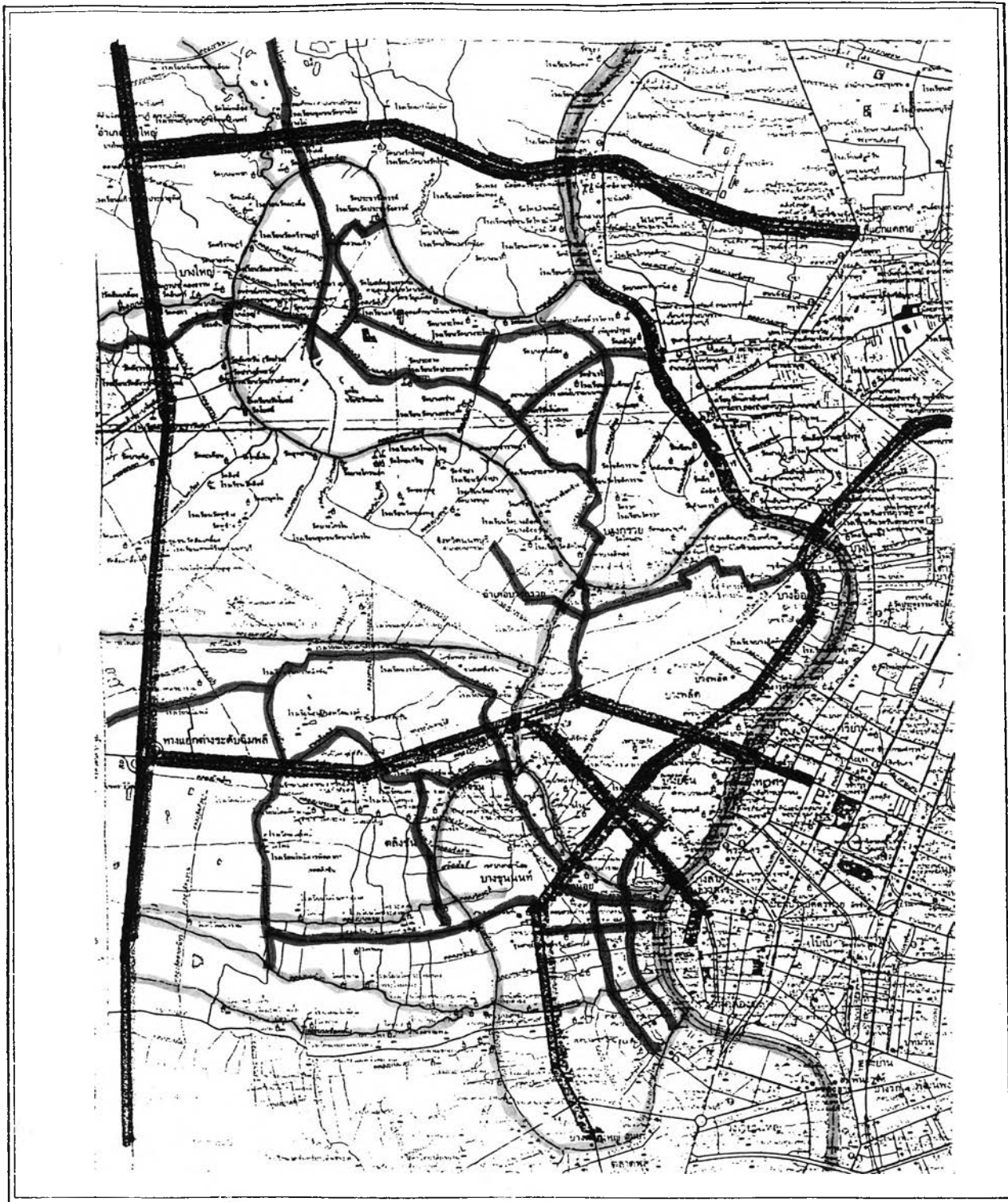
ถนนสวนผัก ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตตลิ่งชัน แขวงตลิ่งชัน เป็นถนนแบบคอนกรีตเสริมเหล็กแบบ 4 ช่องทาง

ถนนพระรามหก - บางกรวย ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำในเขตบางพลัด และอำเภอบางกรวย อำเภอเมืองนนทบุรี (ฝั่งตะวันตก) เป็นถนนลาดยางแบบ 4 ช่องทาง

ถนนอำเภอบางใหญ่ ที่ให้บริการครอบคลุมพื้นที่ของชุมชนริมน้ำใน อำเภอบางใหญ่ เป็นถนนลาดยางแบบ 4 ช่องทาง

ถนนย่อยและซอยต่างๆ เป็นถนนที่เชื่อมต่อภายในพื้นที่ที่เข้าสู่ชุมชนที่มีอยู่มากมายทำหน้าที่ในการรับการจราจรในแหล่งที่อยู่อาศัยและพื้นที่ที่อยู่ในชุมชน มีลักษณะของถนนทั้งแบบคอนกรีตและแบบลาดยาง ที่มีความกว้างแบบ 2 ช่องทาง ประมาณ 4 - 7 เมตร

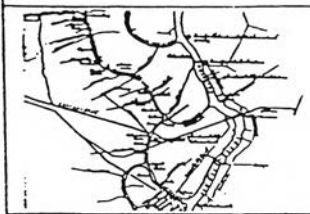

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.3.4 - 1 แสดงโครงข่ายการคมนาคมขนส่งทางบกและทางน้ำในพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์แสดง

- ~ เส้นทางแม่น้ำลำคลอง
- เส้นทางคมนาคมทางบก
- ≡≡≡ เส้นทางรถไฟ
- ▬ แม่น้ำและคลองสายหลัก
- ▬ ถนนสายหลัก
- ▬ ถนนสายรอง

มาตราส่วน
1 : 100,000

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

ระบบการสัญจรทางน้ำ

การคมนาคมทางน้ำในคลองบางกอกน้อยและในพื้นที่ใกล้เคียง สามารถติดต่อได้ทั้งทางเรือและทางรถ บางพื้นที่ถนนเข้าถึงได้สะดวกถึงริมคลอง แต่บางพื้นที่รถยนต์เข้าไม่ถึงริมคลอง ต้องเดินต่อหรือเปลี่ยนเป็นยานพาหนะ เล็กอื่นๆ ทุกบริเวณที่อยู่ริมคลองไม่ว่ายานพาหนะทางบกจะเข้าถึงหรือไม่ก็ตามก็ยังสามารถใช้การคมนาคมทางน้ำได้สะดวก ยานพาหนะทางน้ำดังกล่าวคือ

- เรือหางยาว ที่มีบริการอยู่ตลอดเวลา มีความสะดวกรวดเร็ว
- เรือเครื่องกลางลำ จอดบริการได้ทุกที่ที่ต้องการตลอดลำน้ำและโครงข่ายทางน้ำที่เข้าสู่พื้นที่
- เรือติดท้าย บริการส่วนบุคคลทั้งการโดยสารและการขนส่งอื่นๆ
- เรือส่วนตัว ส่วนใหญ่มีประจำบ้านอยู่ทุกบ้านที่พักอาศัยอยู่ริมน้ำ
- เรือข้ามฟาก ผู้โดยสารส่วนใหญ่มักจะเป็นคนในชุมชน เพื่อข้ามไปซื้อสินค้าหรือเพื่อเดินทางไปต่อ

รถประจำทางขนส่งทางบก โดยจะมีบริเวณปากคลองบางกอกน้อยบริเวณสถานีรถไฟ บริเวณที่ว่าการอำเภอบางกอกน้อย และ บริเวณขนส่งสายใต้ใหม่

การเดินทางของผู้คนในชุมชนทางด้านฝั่งตะวันตก ของกรุงเทพมหานครจึงนิยมเดินทางทางน้ำ ซึ่งถือว่าเป็นเส้นทางในการเดินทางที่สำคัญมาก โดยใช้คลองหลักเป็นตัวเชื่อมชุมชนเข้าหากันและใช้ในการเดินทางเป็นประจำคือ

1. คลองบางกอกน้อย มีเรือโดยสารที่ใช้เส้นทางนี้อยู่ 4 สายด้วยกันคือ บางใหญ่ - ท่าช้าง , บางม่วง -ท่าช้าง , มหาสวัสดิ์ - มหาราช , คลองชักพระ - ท่าช้างการให้บริการที่มีความหนาแน่นมากคือบางใหญ่ - ท่าช้าง และ คลองมหาสวัสดิ์ - มหาราช ส่วนอีกสองเส้นทางมีการให้บริการเฉพาะช่วงเช้าและเย็นเท่านั้น อันเนื่องจากการคมนาคมทางบกที่มีความสะดวกมากขึ้นทำให้ผู้คนในพื้นที่เปลี่ยนการเดินทางเป็นทางบกแทน

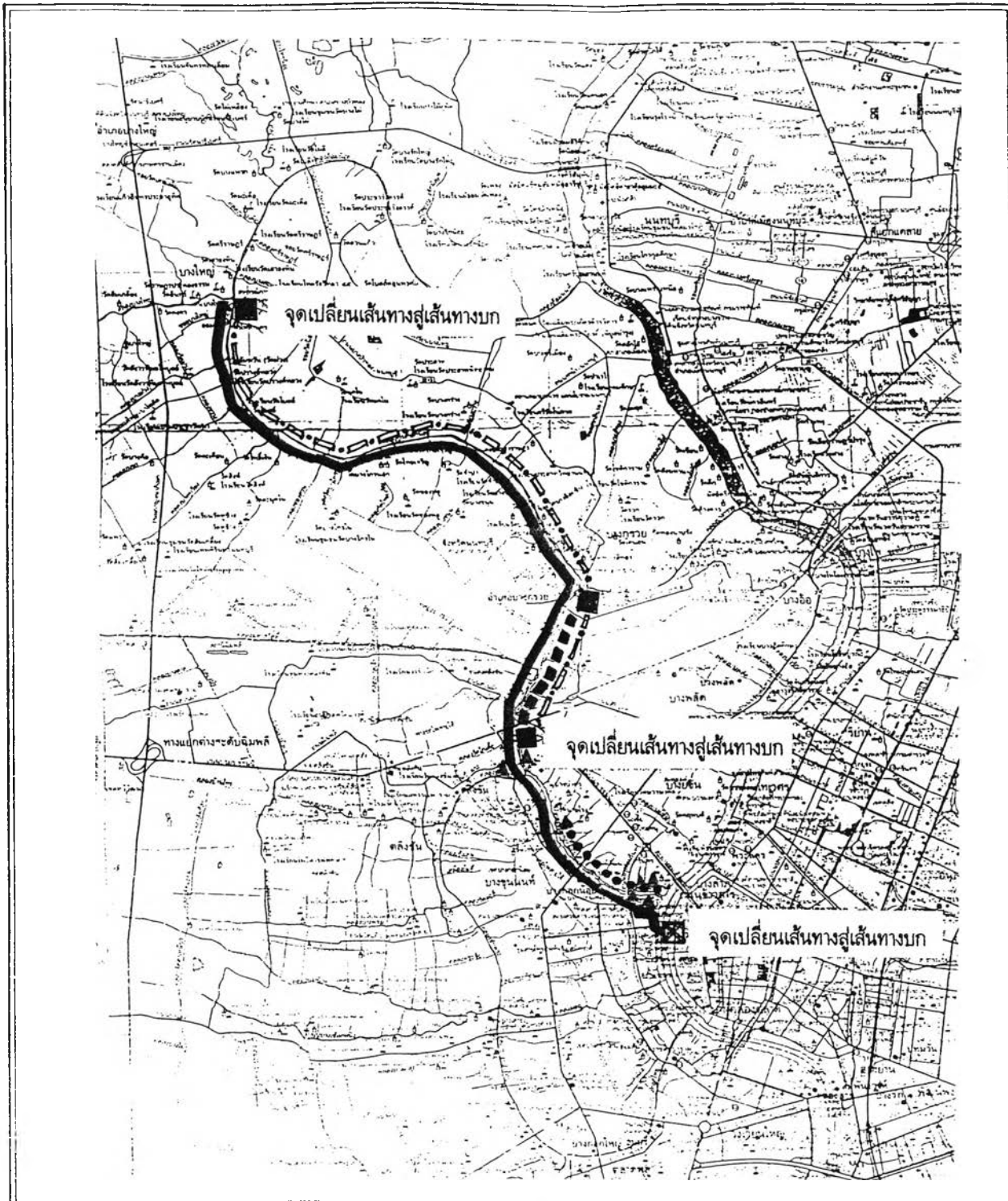
2. คลองบางใหญ่ มีเรือโดยสารคอยให้บริการและมีเรือหางยาวแล่นจากคลองบางใหญ่จนถึงท่าช้าง โดยใช้เส้นทางของคลองบางใหญ่ - คลองอ้อม - คลองบางกอกน้อย - แม่น้ำเจ้าพระยา

3. คลองแม่น้ำอ้อม การเดินทางโดยใช้คลองนี้เป็นจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางระหว่าง ทำนายนนทบุรี - ทำนายนางใหญ่ การให้บริการทั้งเรือหางยาวและเรือเครื่องกลางลำ การจอดบริเวณศาลาทำน้ำเอนกประสงค์ของแต่ละบ้าน

4. คลองมหาสวัสดิ์ มีจุดเปลี่ยนพาหนะจุดใหญ่ที่สุดอยู่ที่ท่ามหาราช เป็นจุดที่ให้บริการระหว่าง คลองบางกอกน้อยเข้าสู่คลองมหาสวัสดิ์โดยมีเรือหางยาวคอยบริการ

5. คลองพระพิมล - คลองบางบัวทอง มีเรือโดยสารหางยาวให้บริการระหว่างบางบัวทอง - ไทรน้อย และ บางบัวทอง - ทำนายนนทบุรี มีจุดที่สามารถเชื่อมต่อกับคลองแม่น้ำอ้อม

จากสภาพของการจราจรทางน้ำ ที่อาศัยเรือหางยาวในการรับส่งผู้คนในชุมชนริมน้ำ คลองจึงเป็นเส้นทางสำคัญในการเดินทาง มีการให้บริการของเรือโดยสารที่เป็นเรือหางยาวและเรือเครื่องกลางลำตั้งแต่เวลา 6.00 น. ไปจนถึงเวลา 20.00- 22.00 น. จำนวนเรือที่แล่นในวันธรรมดาจะมีจำนวนประมาณวันละ 20 - 30 ลำบางท่ามีประมาณ 4 ลำเท่านั้น ส่วนวันเสาร์และ วันอาทิตย์จะมีเรือหางยาวแล่นในปริมาณที่ลดลง ดังนั้นช่วงที่มีปริมาณของการเดินทางสูงสุดคือ ช่วงเช้าที่ผู้คนในชุมชนเริ่มมีการเดินทางตั้งแต่เวลา 6.00- 7.30 น. และช่วงเย็นเวลา 16.30 -19.00 น. ส่วนการเดินทางที่อาศัยความสะดวกรวดเร็วและเป็นส่วนตัวจะเป็นการโดยสารเรือเครื่องกลางลำแบบเหมาจ่ายที่สามารถจอดได้ทุกท่าที่ต้องการ

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.3.4 - 2 แสดงรูปแบบของการเดินทางทางน้ำ

สัญลักษณ์

- ~ เส้นทางแม่น้ำลำคลอง
- ☒ ทำเรือขนาดใหญ่
- แนววิ่งของเรือทงยาว
- แนววิ่งของเรือพายและเรือติดเครื่อง
- เส้นทางคมนาคมทางบก
- ทำเรือขนาดกลาง
- ◀●●●● แนววิ่งของเรือนักท่องเที่ยว
- +++ เส้นทางรถไฟ
- ▲ จุดเรือโดยสารข้ามฟาก
- แนววิ่งของเรือสองตอน

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม

มาตราส่วน
1 : 100,000

3.4 สภาพทางเศรษฐกิจและทางสังคมของพื้นที่

3.4.1 ประชากร และ การเปลี่ยนแปลงประชากร

ชุมชนในคลองบางกอกน้อยเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นเวลายาวนาน มีความคาบเกี่ยวระหว่างพื้นที่และประชากรทั้งในเขตกรุงเทพฯ และ นนทบุรี การพิจารณาด้านขนาดของประชากรจึงพิจารณาการขยายตัวของกทม. และปริมณฑลที่มีผลต่อการเพิ่มจำนวนประชากรในพื้นที่ อันเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพด้านที่อยู่อาศัยและการขยายตัวของเมือง จากตัวเลขประชากรตามตารางนี้

ตารางที่ 3.4.1 - 1 การเปลี่ยนแปลงประชากรของกรุงเทพและปริมณฑล รายจังหวัด

จังหวัด	จำนวนประชากร			การเปลี่ยนแปลงเฉลี่ย ร้อยละ/ปี	
	2530	2535	2540	2530-2535	2535-2540
กทม.	5,609,352	5,542,141	5,604,772	-1.20	1.13
ปทุมธานี	415,193	484,586	592,328	16.71	22.23
นนทบุรี	571,871	698,704	800,741	22.18	14.60

ที่มา : สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง

จากตารางที่ 3.4.1 - 1 จะพบว่าในช่วงปี 2530 - 2540 พื้นที่ในเขตชานเมืองรอบกรุงเทพมหานคร มีการเปลี่ยนแปลงกายขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจังหวัดนนทบุรีมีอัตราการขยายตัวสูงที่สุดถึงร้อยละ 22.18 (ในช่วงพ.ศ.2530 - 2535)และจังหวัดปทุมธานีถึงร้อยละ 22.23(ในช่วง พ.ศ. 2535 - 2540) ซึ่งการขยายตัวออกสู่ชานเมืองนี้ทำให้ประชากรที่อพยพเข้ากรุงเทพฯ ได้มีการกระจายออกสู่รอบนอกการขยายตัวของเมืองจึงขยายตัวออกอย่างรวดเร็ว

จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร การกระจายตัวและการเปลี่ยนแปลง

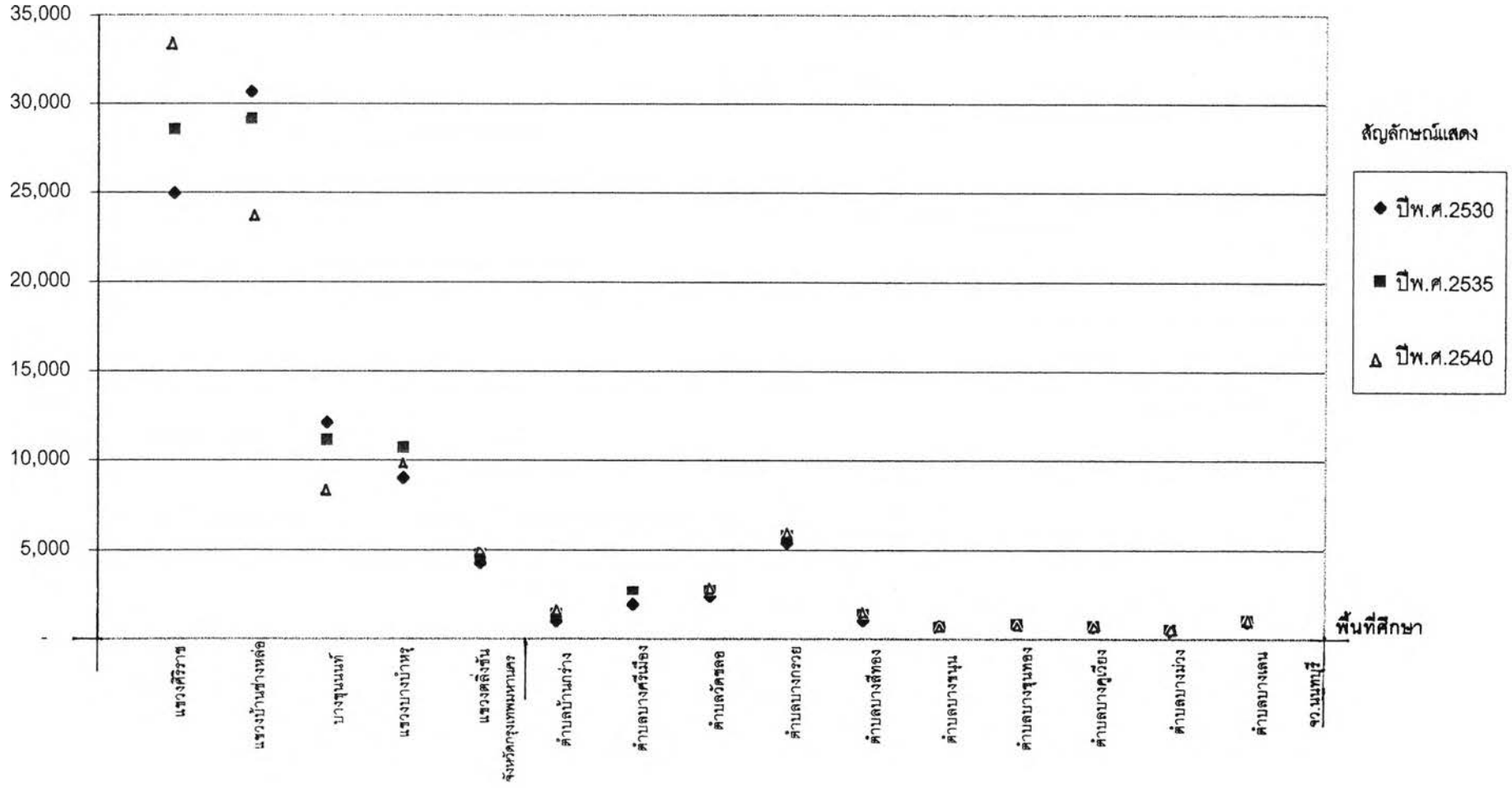
จากตารางที่ 3.4.1 - 2 แสดงถึงจำนวนประชากรที่แยกเป็นรายแขวงและรายตำบลตามเส้นทางของคลองบางกอกน้อย จะเห็นถึงความหนาแน่นของประชากรในรายแขวงและรายตำบลในช่วงปี พ.ศ. 2530 ถึงปี 2540 ที่มีการเปลี่ยนแปลงประชากร เริ่มจากปี พ.ศ.2530 แขวงบ้านช่างหล่อ มีความหนาแน่นของประชากรสูงมาก รองลงมา เป็นแขวงศิริราชมีความหนาแน่นของประชากรตามลงมาเป็นลำดับ ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของพื้นที่ในแถบคลองบางกอกน้อยที่มีค่าเฉลี่ยที่ 3,078 คน / ตร.กม. (ในปี พ.ศ.2540) จะเห็นได้ว่ามีความหนาแน่นของประชากรสูงถึงกว่า 10 เท่าตัวและเมื่อเปรียบเทียบพื้นที่ในเขต กรุงเทพฯ ส่วนในพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรีจะมีเพียงตำบลบางทราย และ บางศรีเมืองเท่านั้นที่มีความหนาแน่นของประชากร สูงกว่าค่าเฉลี่ยของพื้นที่(ในปี พ.ศ.2540) และในตำบลต่างๆจะมีค่าเฉลี่ยความหนาแน่นของประชากรยังต่ำอยู่ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายแขวงและรายตำบลในพื้นที่ศึกษาแล้ว โดยการเรียงลำดับความหนาแน่นจากมากไปหาน้อยก็จะพบว่า ความหนาแน่นของประชากร จะมีความหนาแน่นสูงสุดบริเวณปากคลองและจะลดลงเรื่อยๆเมื่อเข้าพื้นที่ของคลองด้านในโดยมีตำบลบางม่วงมีประชากรหนาแน่นน้อยที่สุดเพียง 546คน / ตร.กม.

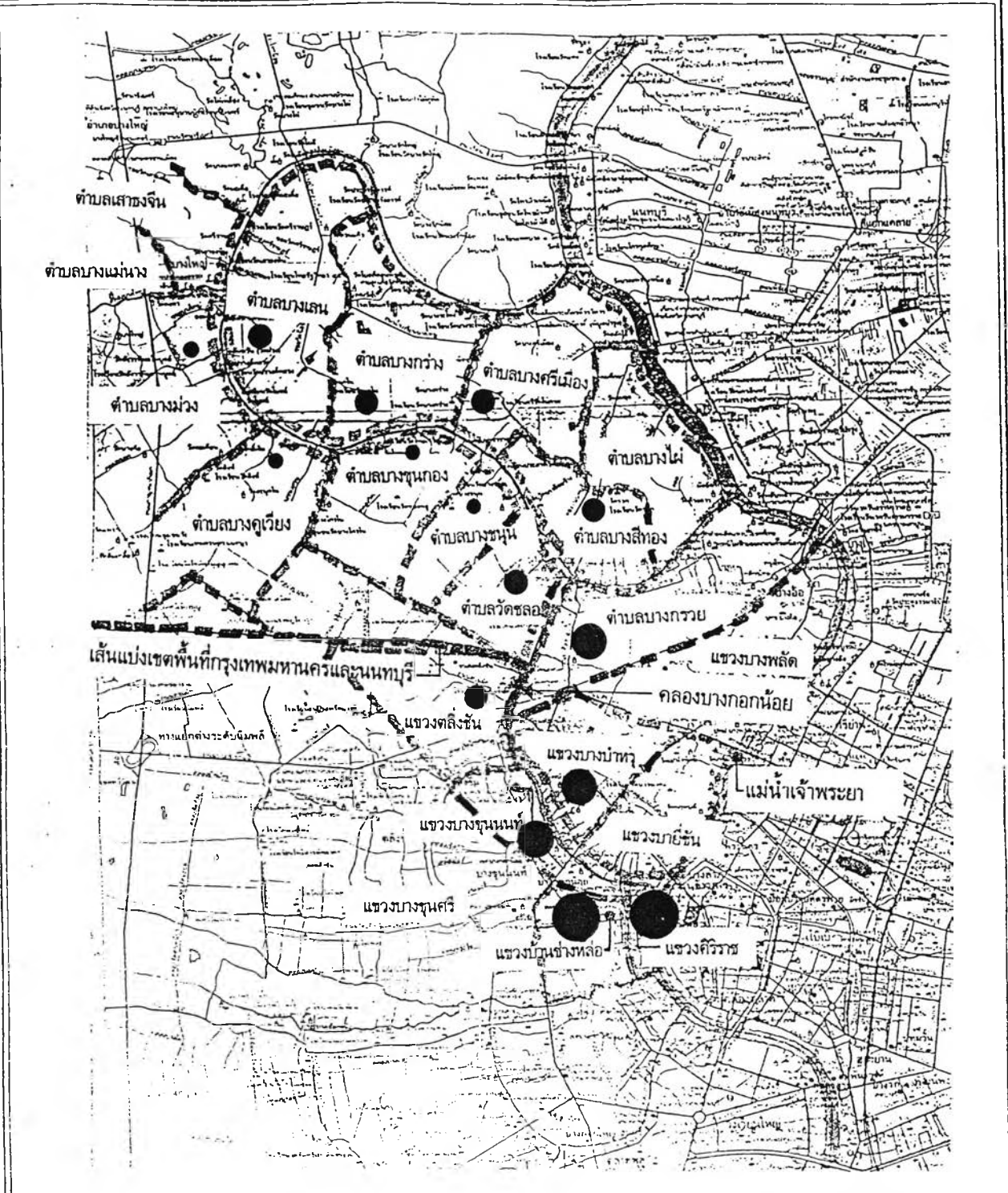
ในปี พ.ศ. 2540พื้นที่ของกรุงเทพฯ ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน จะมีประชากรที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นมากที่สุดตามทะเบียนราษฎรคือเขตบางกอกน้อย โดยกระจายอยู่ในแขวงต่างๆเช่นแขวงศิริราชเป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงที่สุดถึง32,972 คน / ตร.กม. รองลงมาคือ แขวงบ้านช่างหล่อมีความหนาแน่นสูงถึง 23,764 คน / ตร.กม. ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยและเป็นแหล่งที่อยู่ใกล้กับศูนย์กลางเมืองมากที่สุด ประกอบกับความพร้อม

ความหนาแน่น
(คน/ตร.กม.)

แผนภูมิที่ 3.4.1 - 1 แสดงจำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลงประชากรรายแขวงและรายตำบล ปีพ.ศ.2530-2540

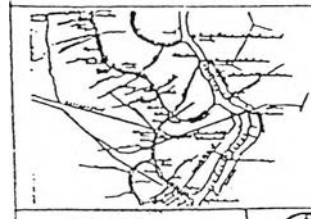

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.4.1 - 1 แสดงความหนาแน่นของจำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์แสดง	●	มากกว่า 20,000 คน/ตร.กม.
เส้นทางแม่น้ำลำคลอง	—	5,001 - 10,000 คน/ตร.กม.
เส้นทางคมนาคมทางบก	—	1,000 - 5,000 คน/ตร.กม.
นท	—	น้อยกว่า 1,000 คน/ตร.กม.

มาตราส่วน
1 : 100,000

ข้อ : สำนักทะเบียนราษฎร์ กรมการปกครอง ปี พ.ศ. 2540

ด้านสาธารณสุขโรค สาธารณูปการ และการบริการด้านอื่นๆสูง จึงทำให้ประชากรในพื้นที่บริเวณปากคลองบางกอกน้อย มีความหนาแน่นมากกว่าในเขตพื้นที่อื่นอย่างเห็นได้ชัด เมื่อเทียบกับ แขวงบางบำหรุในเขตบางพลัดที่มีความหนาแน่นของประชากรเพียง 9,794 คน / ตร. กม.และแขวงดลิ่งชั้นในเขตดลิ่งชั้น ที่มีความหนาแน่น 4,979 คน / ตร.กม. ส่วนในพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรียังมีความเป็นพื้นที่เกษตรอยู่ จึงมีความหนาแน่นน้อยกว่าในพื้นที่ของกรุงเทพฯ โดยมีความหนาแน่นของประชากรสูงสุดในพื้นที่ ตำบลบางกรวยในเขตเทศบาลบางกรวย มีความหนาแน่นถึง 6,800 คน / ตร.กม. รองลงมาคือพื้นที่ตำบลบางศรีเมืองในเขตอำเภอเมืองนนทบุรี (ฝั่งตะวันตก) มีความหนาแน่นถึง 3,285 คน / ตร.กม. เมื่อเปรียบเทียบประชากรที่มีความหนาแน่นระหว่างกรุงเทพฯและจังหวัดนนทบุรีที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่าน พื้นที่ในเขตกรุงเทพฯจะมีความหนาแน่นสูงกว่า 5 เท่าตัวของพื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงสุดในจังหวัดนนทบุรี (ตำบลบางกรวย) และมีความหนาแน่นสูงถึง 60 เท่าตัวเมื่อเทียบระหว่างแขวงศิริราชกับตำบลบางม่วง

ขนาดพื้นที่ จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากรและการเปลี่ยนแปลงในช่วง พ.ศ 2530-2540 ในพื้นที่ศึกษาที่มีอยู่ 5 แขวง 10 ตำบล โดยการกระจายตัวของประชากรในรายแขวง ในช่วง 10 ปี จะเห็นว่าประชากรมีการขยายตัวสูงขึ้นเกือบทุกเขต มีความหนาแน่นของประชากรที่เพิ่มสูงขึ้น โดยพื้นที่ที่ยังมีความหนาแน่นสูงสุดยังคงอยู่ในแขวงศิริราช และ อัตราการขยายตัวของพื้นที่เพิ่มสูงขึ้นมากเมื่อเทียบเป็นร้อยละ จะอยู่ในเขตของพื้นที่จังหวัดนนทบุรีเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงประกอบจะพบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2530 -2540 จะมีประชากรลดลงในพื้นที่ของแขวงบ้านช่างหล่อ แขวงบางขุนนนท์ แขวงบางบำหรุ ที่แสดงถึงการแบ่งพื้นที่การปกครองในรายแขวงที่มีเปลี่ยนแปลง และการย้ายเข้า - ออก ในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูงและกระจายสู่พื้นที่ใกล้เคียง การเปรียบเทียบสัดส่วนของประชากรในพื้นที่จะเห็นได้ว่าสัดส่วนของประชากรรายแขวงและรายตำบลมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ค่าเฉลี่ยร้อยละอยู่ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงของปีเดิม แม้ว่าสัดส่วนของประชากรในแต่ละแขวงจะมีความแตกต่างกัน แต่ลักษณะการเพิ่มของประชากรจะเพิ่มในสัดส่วนที่อยู่ใกล้กันโดยมีความแตกต่างจากปีที่เริ่มต้นของปี 2530 เท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงประชากรในรายแขวงของพื้นที่ศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2530 - 2540 จะมีอัตราการเพิ่มของประชากรเฉลี่ยสูงมากเกือบทุกแขวง โดยเฉพาะตำบลบางศรีเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงถึง 5,041คน คิดเป็นร้อยละ 42.92ในช่วงเวลา 5 ปี รองลงมาคือแขวงศิริราช แขวงบางบำหรุ และพื้นที่อื่นๆในอำเภอบางกรวย มีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรจากเดิมไม่สูงมากนัก อันแสดงให้เห็นว่าในช่วงปี พ.ศ. 2530 - 2535 มีการขยายตัวของประชากรอย่างมาก โดยมีแนวโน้มของการขยายตัวของประชากรออกสู่ชานเมือง ส่วนในช่วงของปี พ.ศ. 2535 - 2540 การย้ายเข้า - ออกของประชากรเริ่มคงที่และอัตราการขยายตัวของประชากรจะเติบโตเป็นรายพื้นที่ตามความเจริญของการพัฒนาพื้นที่นั้นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงของประชากรในคลองบางกอกน้อยและพื้นที่ของเมืองที่ขยายตัวทำให้เกิดความหนาแน่นของประชากรที่สูงขึ้น

ตารางที่ 3.4.1 - 3 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษาแบบเส้นตรง

ลำดับที่	เขตการปกครอง	พื้นที่ ตร.กม.	จำนวนประชากร												แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงแบบเส้นตรง											
			2530	2531	2532	2533	2534	2535	2536	2537	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	2555	2560	
1	จังหวัดกรุงเทพมหานคร																									
	1.1 เขตบางกอกน้อย	11.94																								
	แขวงศิริราช	1.25	31,177	32,772	28,367	22,283	21,885	35,839	43,987	42,881	41,882	41,430	41,215	40,743	45,371	46,914	48,458	60,001	51,545	53,088	54,632	56,175	57,719	55,437	73,155	
	แขวงบ้านช่างหล่อ	2.07	63,284	62,154	67,022	60,162	69,191	60,260	52,336	50,533	49,434	49,409	49,191	48,392	44,785	43,067	41,350	39,533	37,916	38,199	34,482	32,765	31,048	22,462	13,877	
	บางขุนนนท์	1.49	18,072	17,971	19,830	18,796	18,640	16,540	12,260	12,012	11,737	11,515	11,516	11,387	9,351	8,478	7,606	6,733	5,961	4,988	4,116	3,244	2,371	1,991	6,353	
	1.2 เขตบางพลัด	11.36																								
	แขวงบางบำหรุ	2.33	20,998	22,510	26,568	25,501	26,380	24,930	23,508	23,407	23,369	23,135	22,818	22,500	23,217	23,127	23,037	22,947	22,857	22,768	22,679	22,588	22,498	22,048	21,598	
	1.3 เขตตลิ่งชัน	79.69																								
	แขวงตลิ่งชัน	5.38	22,913	23,806	25,345	26,200	27,009	25,425	25,908	26,274	26,295	26,555	26,789	27,506	27,758	28,054	28,348	28,645	28,941	29,236	29,532	29,828	30,123	31,602	33,080	
2	จังหวัดนนทบุรี	622.3																								
	2.1 อำเภอเมืองนนทบุรี	77.01																								
	ตำบลบ้านกว้าง	11.12	10,774	11,512	12,466	13,120	13,527	15,263	16,048	16,682	17,377	17,982	18,250	12,220	17,936	18,449	18,963	19,476	1,969	20,502	21,015	21,528	22,042	24,607	27,173	
	ตำบลบางศรีเมือง	6.06	11,745	12,596	13,592	14,917	16,048	16,788	17,657	18,280	18,998	19,597	19,906	19,849	21,774	22,560	23,346	24,132	24,919	25,705	28,481	27,278	28,064	31,995	35,927	
	2.2 อำเภอบางกรวย	57.4																								
	ตำบลวัดชลอ	5.12	12,181	12,436	12,683	13,163	13,951	13,481	13,838	14,247	13,987	14,193	14,163	14,592	14,873	15,075	15,277	15,479	15,882	15,884	16,086	16,288	16,400	17,500	18,511	
	ตำบลบางกรวย	4.81	25,881	26,307	27,078	27,490	28,176	27,712	28,238	29,089	28,834	29,084	28,859	29,327	29,936	30,233	30,530	30,826	31,123	31,420	31,717	32,014	32,311	33,796	35,279	
	ตำบลบางลิทโง	4.43	4,595	4,793	5,233	5,683	6,046	5,892	6,019	6,156	6,202	6,387	6,397	6,381	6,838	6,996	7,154	7,312	7,470	7,628	7,786	7,944	8,102	8,891	9,881	
	ตำบลบางชนุน	4.26	3,062	3,048	3,093	3,091	3,115	2,772	2,735	2,783	2,797	2,816	2,829	2,855	2,719	2,888	2,658	2,628	2,597	2,567	2,537	2,506	2,476	2,324	2,172	
	ตำบลบางขุนทอง	6.47	4,892	4,916	5,149	4,972	5,008	5,099	5,059	5,011	4,991	4,944	4,892	4,858	4,937	4,930	4,923	4,917	4,910	4,903	4,896	4,889	4,882	4,847	4,813	
	ตำบลบางคูเวียง	7.38	4,939	5,014	5,149	5,331	5,550	5,098	5,088	5,105	5,198	5,191	5,225	5,281	5,270	5,294	5,298	5,312	5,326	5,339	5,353	5,367	5,381	5,450	5,519	
	2.3 อำเภอบางใหญ่	96.39																								
	ตำบลบางม่วง	17.03	8,284	8,379	8,338	8,118	8,049	8,692	8,769	8,859	8,973	9,219	9,304	9,423	9,469	9,587	9,706	9,823	9,942	10,060	10,178	10,296	10,414	11,005	11,596	
	ตำบลบางเลน	9.02	8,498	8,896	9,047	9,158	9,489	9,184	9,232	9,284	9,478	9,845	10,175	10,553	10,353	10,502	10,651	10,799	10,948	11,097	11,246	11,394	11,543	12,287	13,030	
รวม	เฉพาะรายแขวงและรายตำบล	88.22	251,276	255,913	269,940	257,956	262,064	272,773	270,480	270,383	269,553	271,282	271,530	265,845	274,587	275,944	277,305	278,663	282,025	281,384	282,745	284,104	285,374	296,241	311,764	

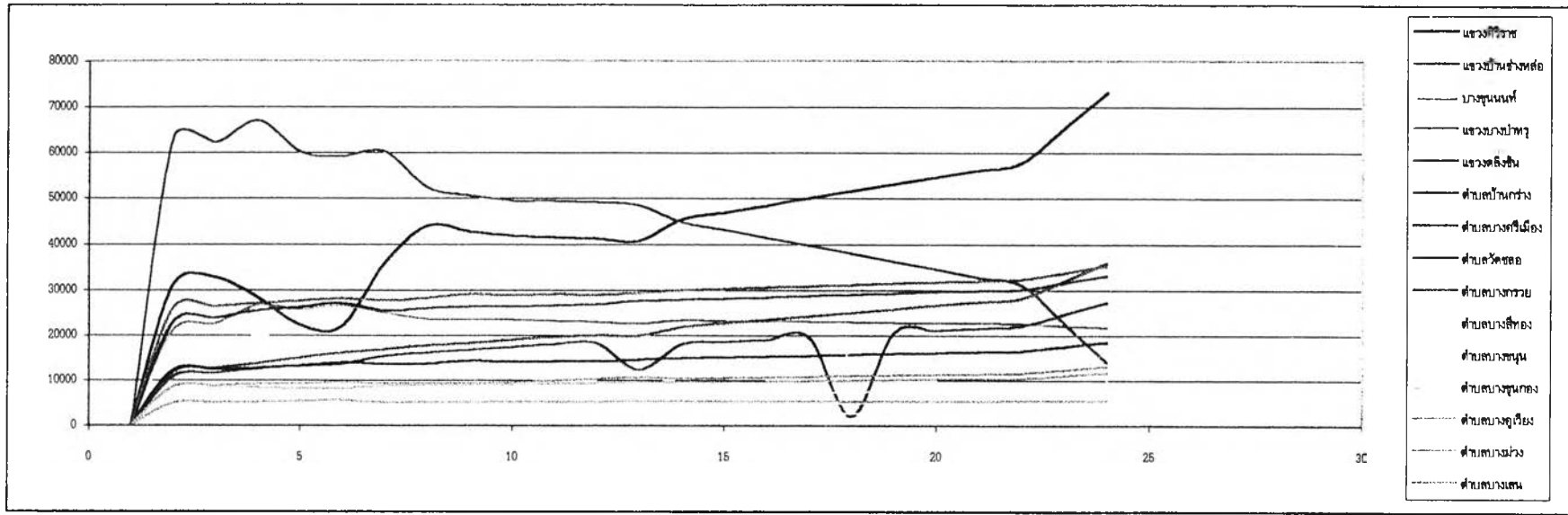
หมายเหตุ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2537 ตำบลวัดชลอ และ ตำบลบางกรวย เปลี่ยนเขตการปกครองไปขึ้นอยู่กับ เทศบาลตำบลบางกรวย

หมายเหตุ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2541 ตำบลบ้านกว้าง และ ตำบลบางศรีเมือง เปลี่ยนเขตการปกครองไปขึ้นอยู่กับ เทศบาลตำบลบางศรีเมือง

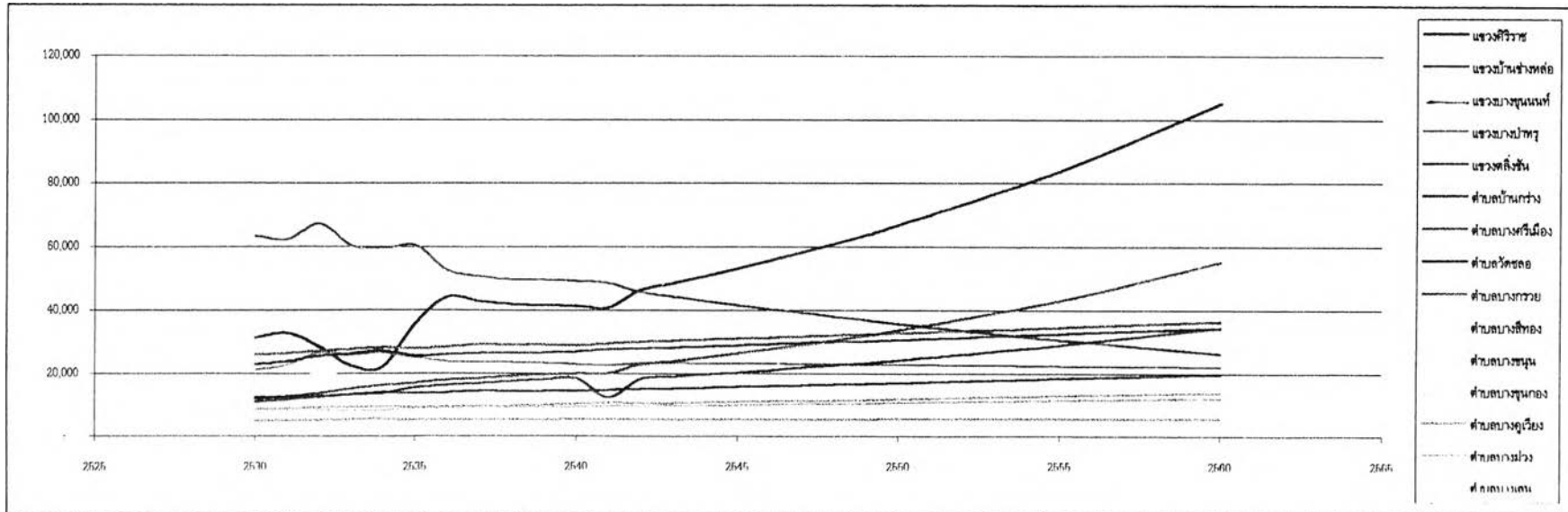

แผนภูมิที่ 3.4.1 - 2 แสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษาแบบเส้นตรง

แผนภูมิที่ 3.4.1 - 3 แสดงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในพื้นที่ศึกษาแบบทวีคูณ

การคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคต

จากจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณคลองบางกอกน้อย ที่มีการเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในอดีต และ เริ่มจะขยายตัวในอัตราที่ลดลง โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่ในเขตเมืองที่มีความหนาแน่นของประชากรสูง จำนวนประชากรก็จะมีแนวโน้มที่ลดลงและย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของประชากรที่เบาบางกว่า ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงในปี พ.ศ. 2530 - 2540 อัตราการขยายตัวมีทั้งที่เพิ่มขึ้นและลดลง ในขณะที่พื้นที่ที่อยู่ในจังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่จะมีอัตราที่เพิ่มขึ้น ซึ่งทิศทางและสภาพแนวโน้มการขยายตัวการตั้งถิ่นฐานของประชากรของ กทม. ที่มีการขยายออกทางด้านตะวันตก การเกิดโครงการขนาดใหญ่ในพื้นที่ การดำเนินการก่อสร้างโครงข่ายการคมนาคมทางบก และการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนหรือหมู่บ้านจัดสรรต่างๆที่มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น ที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนและทำเลที่ตั้ง ดังนั้นการเข้าถึงทางบกที่สะดวกรวดเร็ว ประกอบกับยังมีพื้นที่ว่าง พื้นที่ตาบอดและพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นทรัพยากรที่ดินที่มีศักยภาพ จึงเป็นพื้นที่ที่ดึงดูดในการที่จะนำมาพัฒนาด้านการลงทุน เพื่อรองรับกับการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานได้มากขึ้น การใช้ที่ดินในบริเวณนี้จึงมีแนวโน้มที่จะนำไปใช้เชิงธุรกิจ การค้า สำนักงาน และที่อยู่อาศัยมากขึ้น โดยเฉพาะแนวโน้มการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่เกิดจากความต้องการของตัวพื้นที่เอง แรงผลักดันมาจากนโยบายระดับภาคและระดับเมือง การคาดประมาณจำนวนประชากรในอนาคตจึงนำตัวเลขฐานมาจากสำนักทะเบียนราษฎร์ที่เป็นข้อมูลระดับรายแขวงและรายตำบล ประกอบกับการคาดการณ์สภาพแวดล้อมของการขยายตัวของการใช้พื้นที่ในเขต กทม. เข้ามาพิจารณาในการหาจำนวนประชากรที่เพิ่มสูงขึ้น อันจะส่งผลต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีอยู่เดิม (ดูตารางที่ 3.4.1 - 1 ประกอบ)

จากตารางที่ 3.4.1 - 2 และ ตารางที่ 3.4.1 - 3 ที่แสดงถึงการคาดการณ์จำนวนประชากรในระดับแขวงหรือรายตำบล จะพบว่า จำนวนประชากรที่อยู่ริมคลองบางกอกน้อยในเขตกรุงเทพมหานครจะมีอัตราการขยายตัวในพื้นที่ที่เป็นที่ว่างและพื้นที่ที่เป็นพื้นที่เกษตรสูงกว่าในพื้นที่ที่เป็นเมืองอยู่แล้ว ในขณะที่พื้นที่ที่อยู่ในจังหวัดนนทบุรีจะมีอัตราการขยายตัวของประชากรอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับกรุงเทพมหานคร สำหรับการคาดการณ์ในช่วงแรกระหว่างปี พ.ศ. 2542 -2550 คาดว่าอัตราการขยายตัวของประชากรในเขตรอบต่อเมืองจะสูงกว่าในเขตพื้นที่อื่น เนื่องจาก การพัฒนาด้านความสะดวกสบายของการเข้าถึงและการพัฒนาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน จะทำให้เกิดการโยกย้ายของจำนวนประชากรที่เข้ามาในพื้นที่มากขึ้น พื้นที่เกษตรที่มีอยู่ในปัจจุบันก็จะลดปริมาณลง ซึ่งการคาดการณ์จำนวนประชากรนี้จะแสดงให้เห็นทั้งแบบเส้นตรง (Linear) และ แบบทวีคูณ (Exponential) เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างของจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น โดยแยกเป็นรายแขวงและรายตำบล อันสะดวกในการพิจารณาถึงสภาพของชุมชนริมน้ำที่อาศัยอยู่ในคลองบางกอกน้อย ที่มีความสัมพันธ์กันของจำนวนประชากร สภาพแวดล้อม และ การใช้พื้นที่ที่อยู่ริมน้ำและพื้นที่บนบกด้านใน ซึ่งการขยายตัวของประชากรจะเพิ่มสูงขึ้นมากกว่าที่คาดการณ์ไว้อีก หากมีโครงการขนาดใหญ่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือมีปัจจัยที่ส่งผลทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชน

3.4.2 สภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่ศึกษา

การที่เมืองมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและแผ่ขยายออกสู่ชานเมือง โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมของชาวฝั่งธนบุรี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ จากเดิมที่มีวิถีชีวิต ที่เรียบง่าย เริ่มมีระดับความมั่งคั่งเบียดในสังคมมากขึ้น ในด้านการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพที่เป็นสินค้าทางการเกษตร ก็เปลี่ยนมาเป็นสินค้าอุตสาหกรรมและบริการภายในเมือง

จากข้อมูลของกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานเกี่ยวกับสถานประกอบการและจำนวนลูกจ้างที่แยกเป็นรายละเอียดของบางกอกน้อย คลองสาน บางพลัด ปี พ.ศ. 2539 จะพบว่าเขตบางพลัดมีสถานประกอบการ 3,173 แห่ง มีลูกจ้างประมาณ 54,634 คน คิดเป็นสัดส่วน 17 คน/แห่ง เขตบางกอกน้อยมีสถานประกอบการ 2,097 แห่ง มีลูกจ้างประมาณ 32,608 คน คิดเป็นสัดส่วน 16 คน/แห่ง เขตคลองสานมีสถานประกอบการ 1,090 แห่ง มีลูกจ้างประมาณ 18,945 คน คิดเป็นสัดส่วน 15 คน/แห่ง จะเห็นว่าพื้นที่บริเวณบางกอกน้อยที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นจะถูกใช้เพื่อการพักอาศัยมากกว่าพื้นที่เขตบางพลัด การเพิ่มขึ้นของจำนวนสถานประกอบการจะเกิดขึ้นในเขตบางพลัดเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่พื้นที่เดิมเป็นพื้นที่ทางการเกษตร การเจริญเติบโตจึงเกิดในช่วงที่มีการขยายตัวของพื้นที่ถนนและการตัดผ่านของถนนที่เป็นเส้นทางหลักและเส้นทางรอง ทำให้เกิดความหนาแน่นของจำนวนประชากรที่สูงขึ้นและการพัฒนาพื้นที่เพื่อการพาณิชย์กรรมที่สูงขึ้น

ส่วนในพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่กำลังมีการขยายตัวด้านที่พักอาศัยและการบริการต่างๆ ทำให้สภาพทางเศรษฐกิจโดยรวมมีการขยายตัวทางด้านภาคบริการและการผลิตทางด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น รายได้ของประชากรในพื้นที่สูงขึ้น โดยพิจารณาจากตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.4.2 - 1 แสดงเงินภาษีที่เก็บได้จำแนกตามประเภทภาษีเป็นรายอำเภอ พ.ศ. 2540

อำเภอ	รวม	ประเภทภาษี (ล้านบาท)						
		บุคคลธรรมดา	นิติบุคคล	การค้า	อากรแสตมป์	มูลค่าเพิ่ม	ธุรกิจเฉพาะ	อื่นๆ
เมืองนนทบุรี	1859.52	704.11	386.6	1.45	19.99	560.25	185.01	20.8
บางกรวย	292.88	629.08	217.87	0.17	2.54	205.54	23.41	0.3
บางใหญ่	241.36	89.59	27.07	0.08	1.49	51.93	70.9	0.36

ที่มา : สำนักงานสรรพากรจังหวัดนนทบุรี

โดยพื้นฐานจะพิจารณาจากภาษีบุคคลธรรมดาก่อนซึ่งมีค่าสูงอยู่ที่เมืองนนทบุรี บางกรวย และปากเกร็ดเป็นตัวบ่งบอกสภาพพื้นที่นั้นๆว่ามีสภาพโดยรวมที่สูงกว่าพื้นที่อื่น ดังนั้นเศรษฐกิจของชุมชนโดยรวมจึงพิจารณาจากรายอำเภอเพื่อเป็นฐานของพื้นที่ที่บอกถึงสถานะของผู้คนในชุมชนหรือคนในพื้นที่ของแต่ละเขตนั้นๆ

เมื่อพิจารณารายได้ของคนในพื้นที่เขตกรุงเทพและปริมณฑล จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2539 จะพบว่า พื้นที่ในเขตกรุงเทพและปริมณฑลมีรายได้เฉลี่ยต่อคนสูงถึง 18,811 บาท/เดือน โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครที่มีรายได้ต่อบุคคลเฉลี่ยสูงที่สุดถึง 21,217 บาท/เดือน ส่วนในพื้นที่ของจังหวัดนนทบุรีรายได้เฉลี่ยประมาณ 9,746 บาท/เดือน คิดเป็น 2-3 เท่า ที่คนกรุงเทพมหานครมีรายได้สูงกว่าคนในจังหวัดนนทบุรี ในขณะที่กรุงเทพมีสถานประกอบการจำนวนมาก ส่วนในพื้นที่จังหวัดนนทบุรียังมีรายได้

หลักมาจากอาชีพทางการเกษตรและการรับจ้าง ทำให้ทั้งสองพื้นที่มีสภาพทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ลักษณะของชุมชนจึงมีความแตกต่างตามลักษณะของสภาพเศรษฐกิจและอาชีพ

3.4.3 สภาพทางสังคมและการบริการ

สภาพทางสังคมของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ จะเป็นลักษณะของชุมชนที่อาศัยพื้นที่ริมน้ำในการสร้างบ้านเรือนเกาะกันตามแนวคลอง มีการรวมกลุ่มของชุมชนทั้งที่เป็นแบบเมือง และ การอยู่แบบชุมชนริมน้ำตามสภาพของพื้นที่ที่ติดกับแม่น้ำลำคลอง

บริการทางสังคม

ในพื้นที่ของการศึกษาจะได้รับบริการจากหน่วยงานที่เป็นของรัฐในด้านต่างๆ ที่มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทางด้าน สาธารณูปโภค สาธารณูปการ มีการจัดหาและพยายามให้บริการแก่ชุมชนอย่างสะดวกสบายเรียบร้อย และเพียงพอกับความต้องการของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้นโดยพิจารณาจาก 3 ประเภทหลักคือ ศาสนสถานประเภทวัด สถานศึกษาและอาคารราชการ , ตลาด

ศาสนสถานที่เป็นวัด ในพื้นที่ของคลองบางกอกน้อยเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมาจากริมแม่น้ำมีผู้คนพักอาศัยอยู่เป็นเวลายาวนานและมีการสืบทอดลงสู่ลูกหลาน วัดในพื้นที่จึงมีอยู่เป็นจำนวนมากส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมน้ำ ซึ่งจะถูกใช้เป็นที่พบปะของผู้คนในชุมชน ทั้งงานบุญ และ งานประเพณี สังคมประเพณีที่อาศัยวัดเป็นตัวเชื่อมวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนริมน้ำและสภาพของสังคมไทยที่แยกจากกันไม่ออก ของผู้คนกับวัด ซึ่งจะสังเกตได้จากวัดที่อยู่บริเวณคลองบางกอกน้อยที่มีมากกว่า 35 วัดด้วยกัน

สถานศึกษา โรงเรียนเป็นสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ริมน้ำส่วนใหญ่อยู่ติดกับวัด มีด้วยกันทั้งหมด16โรงเรียน มีเพียง 2 โรงเรียนที่เป็นโรงเรียนของเอกชน ส่วนอีก 14 โรงเรียนเป็นโรงเรียนของรัฐ กระจายอยู่ตามริมคลองและบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชน โดยมีการกระจุกตัวหรือการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นบริเวณตั้งแต่ปากคลองบางกอกน้อยจนถึงปากคลองมหาสวัสดิ์ และบริเวณที่ว่าการอำเภอบางกรวย โรงเรียนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชุมชนและลูกหลานที่ต้องมีการศึกษาตามภาคบังคับ โดยการเดินทางจะต้องมีความสะดวกสบายใกล้บ้าน ความจำเป็นของโรงเรียนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างมากทั้งเป็นที่ให้บริการทางด้านการศึกษาและยังเป็นที่โล่งสำหรับชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนที่อาศัยอยู่ในคลอง หรือ ในโครงข่ายที่อยู่ในเส้นทางทางน้ำที่สามารถเดินทางได้สะดวก และ อีกส่วนหนึ่งก็จะมาจากพื้นที่บริเวณใกล้เคียงที่อยู่บนบกบริเวณพื้นที่ด้านใน

ตลาด จากการสำรวจในพื้นที่ตามแนวลำคลองที่ติดกับพื้นที่ริมน้ำ จะพบว่าย่านการค้าจะมีอยู่ด้วยกันคือ ตลาดรถไฟบางกอกน้อย ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดที่ติดกับที่ว่าการอำเภอบางกรวย ตลาดน้ำบางคูเวียง และบริเวณตลาดบางใหญ่ เป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อของผู้คนที่มาจากทางบกและทางน้ำ เป็นตลาดที่จำหน่ายทั้งสินค้าส่งและสินค้าปลีก สินค้าเบ็ดเตล็ด สินค้าประเภทอาหาร อาหารสำเร็จรูป และ อาหารพื้นเมือง มีการบริการด้านบันเทิง การ ธนาคาร และ สินค้าที่อำนวยความสะดวกต่างๆ จึงเป็นที่นิยมของผู้คนในชุมชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำ ในการเข้ามาติดต่อซื้อขายและความสะดวกในการเดินทาง

วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทย นับถือศาสนาพุทธ วัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่จะเป็นไปแบบทางศาสนาพุทธ โดยกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นที่ยกย่องของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย ที่อาศัยเส้นทางน้ำเป็นที่ประกอบกิจกรรมคือ งานชักพระวัดนางชี ของฝั่งธนบุรีที่มีการเชื่อมโยงผู้คนที่อาศัยอยู่ริมน้ำในการเข้าร่วมกิจกรรมทาง งานชักพระวัดนางชีจะเริ่มมีประมาณเดือนกันยายน ซึ่งสิ่งที่แปลกไปกว่าที่อื่นคือแทนที่จะชักพระพุทธรูปงานนี้กลับชักพระบรมสารีริกธาตุ งานเริ่มด้วยชาวบ้านทำเรือมาชุมนุมกันที่ท่าวัดเมื่อพร้อมกันแล้วก็แห่เป็นขบวนอันยาวเหยียด ขบวนออกจากคลองด่านหรือคลองวัดนางชีเลี้ยวเข้าคลองบางกอกใหญ่ อ้อมทางขวามือเรื่อยมา จนเข้าคลองชักพระและคลองบางกอกน้อย ไปหยุดที่วัดไถ่เตี้ยเพื่อขึ้นไปเสด็จพระที่นั่น แล้วจึงล่องขบวนออกไปจนออกแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อวกเข้าคลองด่านกลับไปวัดนางชีตามเดิม จะเห็นว่าเป็นการล่องขบวนเรือไปตามขวามือตลอดเวลา กล่าวคือเป็นการวนในลักษณะทักษิณาแต่ชาวบ้านเรียกว่าแห่ล้อมเกาะ

นอกจากประเพณีดังกล่าวแล้วงานประเพณีตักบาตรพระร้อยแปด ยังเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีชื่อเสียงของคลองบางกอกน้อยที่เป็นกิจกรรมทางศาสนาของผู้คนในชุมชนริมคลองบางกอกน้อย การจัดงานจะมีในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 12 เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาของชาวคลองบางกอกน้อยในอำเภอบางกรวย จ. นนทบุรี ซึ่งได้จัดพร้อมกันในหลายวัด คือ วัดไทรเจริญ วัดโบสถ์ วัดบางไกรใน วัดบางไกรนอก และวัดอุทยาน โดยเริ่มจากวันแรม 7 ค่ำ เดือน 12 จะมีการจัดขบวนแห่ไปตามลำคลองอย่างสวยงาม พอรุ่งเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ซึ่งชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำก็จะตักบาตรกันหน้าบ้านบริเวณที่เป็นศาลาทำน้าหน้าบ้านของตนเอง การทำบุญนี้จะทำพร้อมกันทุกวัด พร้อมทั้งการแห่พระพุทธรูปที่สำคัญที่ประดับอย่างสวยงามไปด้วย ส่วนในช่วงบ่ายก็จะเป็นงานบันเทิงของผู้คนในชุมชน มีการแข่งเรือที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันบริเวณหน้าวัดวัดไทรเจริญ วัดบางไทรน้อย และวัดอุทยาน กิจกรรมเหล่านี้เป็นการรวมกลุ่มของผู้คนในชุมชนริมน้ำที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

3.4.4 โครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการสาธารณะ

โครงสร้างพื้นฐานและการให้บริการสาธารณะในชุมชนคลองบางกอกน้อย ที่สำคัญประกอบด้วยสองส่วนหลักคือ ระบบสาธารณูปโภค และ ระบบสาธารณูปการ โดยการพิจารณาการให้บริการเป็นรายเขตและความต่อเนื่องตามแนวลำคลองหรือเส้นทางคมนาคมหลักของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งการให้บริการที่เกี่ยวข้องกับระบบโครงข่ายของการคมนาคมขนส่งดังที่กล่าวมาแล้ว

ระบบสาธารณูปโภค

ระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา โทรทัศน์ นับเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาพื้นที่โดยเฉพาะความต้องการของชุมชน ที่มีการปรับเปลี่ยนการอุปโภคบริโภคจากการใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลอง มาใช้น้ำประปามากขึ้น สำหรับชุมชนในคลองบางกอกน้อยซึ่งเป็นชุมชนที่ยังมีความแออัดของผู้คนไม่สูงนัก การให้บริการนับว่าดีพอสมควรเมื่อเทียบกับความหนาแน่นของผู้คนในชุมชน

การจัดหาน้ำประปาเพื่อการอุปโภคบริโภค

ปัจจุบันพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานครทางฝั่งธนบุรีและพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในจังหวัดนนทบุรี ได้รับบริการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยการใช้น้ำประปา น้ำบาดาล และ น้ำในแม่น้ำลำคลอง โดยมี

โครงข่ายของการประปาอยู่ในการรับผิดชอบของการประปานครหลวง มีสำนักงานประปาสาขาบางกอกน้อย สำนักงานประปาสาขานนทบุรี สำนักงานสาขาบางบัวทอง และ ประชากรบางส่วนก็นำน้ำบาดาล มาใช้ เสริมจากน้ำประปา

ลักษณะของการใช้น้ำประปาในคลองบางกอกน้อยจะแยกการให้บริการของการประปานครหลวง โดยการให้บริการเป็นรายเขตของพื้นที่ซึ่งมีสำนักงานประปาให้บริการอยู่ 3 แห่งคือ

- สำนักงานประปาสาขาบางกอกน้อย มีพื้นที่รับผิดชอบครอบคลุมในเขตพื้นที่ บางกอกน้อย บางพลัด ดลิ่งชัน และ พื้นที่อำเภอบางกรวยทั้งหมด

- สำนักงานประปาสาขานนทบุรี มีพื้นที่รับผิดชอบครอบคลุมบางเขต ตลาดขวัญ บางใหญ่ และ ตำบลท่าทรายในเขตอำเภอเมืองนนทบุรีและพื้นที่ตำบลปากเกร็ด ตำบลบ้านใหม่ในเขตอำเภอปากเกร็ดและบริเวณใกล้เคียง

- สำนักงานประปาบางบัวทอง มีพื้นที่รับผิดชอบครอบคลุมตำบลบางไผ่ บางศรีเมือง บางกร่าง ไทรม้า และ ตำบลบางศรีน้อยในเขตอำเภอเมืองฯ และพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอบางใหญ่

การเดินทางประปาในพื้นที่จะเป็นการเดินทางจากท่อเมนบนดิน คือจ่ายจากบริเวณที่มีถนนกระจายเข้าสู่บริเวณริมคลอง เป็นการเดินท่อแยกเพื่อจ่ายมายังอาคารริมน้ำ การใช้น้ำประปาส่งส่วนใหญ่ใช้เพื่อการบริโภคและ อุปโภค ส่วนการใช้น้ำบางประเภทของผู้ที่อยู่อาศัยริมน้ำยังคงพึ่งพาอาศัยน้ำคลองเพื่อใช้อาบ ซักผ้า ล้างชาม การเกษตร และอื่นๆ

การไฟฟ้า

แหล่งพลังงานด้านไฟฟ้าที่มีอยู่ของพื้นที่ และการให้บริการด้านกระแสไฟฟ้าของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตนั้น ในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครรับผิดชอบโดยการไฟฟ้านครหลวง สามารถให้บริการได้ครอบคลุมพื้นที่ของกรุงเทพได้ทั้งหมด ส่วนในจังหวัดนนทบุรีได้รับการจำหน่ายกระแสไฟฟ้า และการบริการจากการไฟฟ้านครหลวง ตั้งอยู่บนถนนติวานนท์ สามารถให้บริการได้ครบทุกตำบลถึงร้อยละ 100 ของจำนวนผู้ที่อยู่อาศัยที่มีทะเบียนบ้าน โดยฝั่งตะวันออกได้รับกระแสไฟฟ้าจากสถานีย่อยนนทบุรีคือโรงไฟฟ้าพลังความร้อนพระนครเหนือตั้งอยู่ที่อำเภอบางกรวย และ ประชาชนทางฝั่งตะวันตกขึ้นอยู่กับสถานีย่อยบางใหญ่สามารถให้บริการได้ตามปริมาณความต้องการ

การให้บริการด้านไฟฟ้ากับชุมชนจะจ่ายให้แก่ประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนริมคลอง ซึ่งจะเป็นการปักเสาไฟฟ้า ไปด้วยตลอดแนวสองฟากคลอง โดยการไฟฟ้านครหลวงจะติดตั้งหม้อแปลงไฟฟ้าเป็นระยะๆ เพื่อจ่ายกระแสไฟไปตามชุมชนหรือบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ริมน้ำซึ่งแต่ละหลังที่มีทะเบียนบ้านจะมีสายย่อยจากมิเตอร์เข้าบ้าน

โทรศัพท์

การให้บริการด้านโทรศัพท์ในเขตบางกอกน้อยซึ่งเป็นบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น การบริการทางด้านโทรศัพท์สามารถให้บริการได้พอเพียงกับความต้องการของประชาชน ทั้งทางด้าน ธุรกิจ บ้าน สาธารณะ และ ราชการ ส่วนในพื้นที่ในเขตดลิ่งชัน บางพลัด และ บริเวณปลายคลองของพื้นที่ด้านใน การให้บริการโทรศัพท์ใช้วิธีการเดินสายร่วมกับสายของการไฟฟ้าเหมือนสภาพปกติทั่วไป โดยการให้บริการขององค์การโทรศัพท์จะให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ ยังไม่ครอบคลุมเต็มที่ ส่วนใหญ่จะให้บริการแก่ชุมชนที่มีความหนาแน่นมากโดยกระจายลงเป็นจุดใหญ่ๆ และ ขยายเครือข่ายของการให้บริการจากจุดใหญ่ๆกระจายไปตามพื้นที่ตลอดแนวชุมชน

การระบายน้ำและบำบัดน้ำเสีย

เนื่องจากคลองบางกอกน้อยเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ติดต่อกันระหว่าง กรุงเทพฯและนนทบุรี มีลำคลองหนองบึง ที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยามากมาย การปลูกสร้างบ้านเรือนมีอัตราการเจริญ

เติบโตและขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีการระบายน้ำลงสู่ลำคลองสำคัญ ทำให้บางจุดของพื้นที่มีปัญหาเกี่ยวกับสภาพน้ำส่งผลต่อสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป ดังนั้นแม่น้ำแม่น้ำลำคลองทางฝั่งตะวันตกนอกจากจะเป็นการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคแล้วยังมีหน้าที่เป็นระบบระบายน้ำด้วย ระบบป้องกันจึงเป็นโครงการขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับการระบายน้ำ การป้องกันน้ำท่วม และโครงการบำบัดน้ำเสียของกรุงเทพและปริมณฑล ซึ่งในปัจจุบันสภาพพื้นที่โดยทั่วไปของคลองบางกอกน้อยปัจจุบันอยู่ในสภาพที่ดีพอสมควร เนื่องจากการไหลเวียนของกระแสน้ำที่มีอยู่ตลอดเวลาพร้อมทั้งจุดที่ตั้งของโครงการบำบัดน้ำเสียที่มีอยู่ในพื้นที่

การจำกัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

ซึ่งในเขตเมืองที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของเขตบางกอกน้อย บางพลัด ตลิ่งชัน และ อำเภอบางกรวย ที่มีการคมนาคมสะดวกสบายการจำกัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลในเขต เป็นงานในความรับผิดชอบของงานรักษาความสะอาด ซึ่งมีหน้าที่ดูแลการกวาดเก็บขนมูลฝอย ตามถนน ตรอกซอกซอยต่างๆตลอดจนสิ่งปฏิกูล นอกจากการรับผิดชอบตามเขตการปกครองแล้วองค์การบริหารส่วนตำบลยังมีโครงการเพื่อความสะอาดของบ้านเรือน สภาพทางน้ำอีกมากมาย พร้อมทั้งสถานที่จำกัดขยะมูลฝอยจากชุมชนต่างๆ

ระบบสาธารณสุข

การให้บริการทางด้านสาธารณสุขในเขตพื้นที่ศึกษาคำนึงถึงตำแหน่งที่ตั้งของการให้บริการ รวมถึงจำนวนของผู้ใช้บริการให้สามารถบริการแก่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบริหารชุมชน

จากพื้นที่การบริหารปกครองออกเป็น 2 ระดับด้วยกัน คือ รูปแบบการบริหารราชการกรุงเทพมหานคร และการบริหารส่วนท้องถิ่นในเขตของจังหวัดนนทบุรี วัตถุประสงค์ให้บริการของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานครมีความพร้อมสูงซึ่งอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ศูนย์กลางเมือง ส่วนในพื้นที่ของชุมชนที่อยู่ในเขตจังหวัดนนทบุรีขึ้นอยู่กับการบริหารส่วนท้องถิ่นเป็นหลักในการบริหารชุมชน

การบริการด้านวัฒนธรรม การศึกษา

มีการให้บริการด้านวัฒนธรรม การศึกษา ทั้งในระดับจังหวัดและท้องถิ่นการบริการที่สำคัญคือ ด้านศาสนาที่มีวัด และ มัสยิด โดยมีวัดและสถานศึกษาจำนวนมากที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำ มีการตั้งบ้านเรือนริมน้ำที่เป็นชุมชน สลับกับวัด โรงเรียน ร้านค้า และตลาดในจุดที่มีชุมชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นกระจายอยู่ทั่วไปตามลำน้ำซึ่งเป็นบริการแก่ชุมชนริมน้ำที่อาศัยเส้นทางน้ำเป็นการเดินทาง

การบริการด้านสาธารณสุข

มีการบริการทั้งของภาครัฐและเอกชนในระดับสถานีนอมาลัย คลินิก และ โรงพยาบาลเพียงพอกับการให้บริการในชุมชน โดยมีศูนย์กลางที่จะให้บริการแก่ประชาชนในบริเวณที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่หรือบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นพอสมควรที่ตั้งอยู่ในเขตบางกอกน้อย บางพลัด บริเวณที่ว่าการอำเภอบางกรวย และบริเวณที่ว่าการอำเภอบางใหญ่เดิม สถานีบริการเหล่านี้สามารถรองรับการให้บริการแก่ชุมชนได้อย่างพอเพียง ส่วนประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้บริการที่เป็นสถานพยาบาลขนาดใหญ่ หรือ ความชำนาญพิเศษก็สามารถไปโรงพยาบาลของรัฐที่อยู่ในระดับภาคได้อย่างเช่น โรงพยาบาลศิริราช ที่อยู่บริเวณปากคลองบางกอกน้อยได้อย่างสะดวกและรวดเร็วในการเดินทางทางเรือ

การบริหารจัดการน้ำและอื่นๆ

ตลาด ธนาคาร ศูนย์การค้า สถานีตำรวจ และ ที่ว่าการไปรษณีย์โทรเลข ซึ่งส่วนใหญ่ในพื้นที่ของ กรุงเทพมหานครจะมีการให้บริการอย่างครอบคลุมทั้งที่ตั้งอยู่บนถนนสายหลัก สายรอง และ กระจายอยู่ในพื้นที่ ส่วนใน อ. บางใหญ่ อ.บางกรวย และ อ.เมืองนนทบุรี(ฝั่งตะวันตก) จะให้บริการบริเวณ ที่ว่าการ อ.บางกรวย และ ที่ว่าการ อ. บางใหญ่เดิมที่มีทั้งตลาด ธนาคาร สถานีตำรวจ

3.5 สภาพแวดล้อมทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

3.5.1 สภาพทั่วไปทางน้ำ

การระบายน้ำและการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่

โดยปกติพื้นที่ที่ลากมาตามแนวลำน้ำเจ้าพระยา จะไหลจากทางตอนเหนือลงสู่ภาคกลางและทางตอนล่าง จนมาถึงจังหวัดนนทบุรี กรุงเทพมหานคร ราวเดือนตุลาคมหรือพฤศจิกายน ซึ่งบางปีที่มีปริมาณน้ำเหนือหลากมากจนเกินไปก็จะล้นตลิ่งขึ้นท่วมทั้งสองฝั่ง ทั้งทางด้านตะวันตกและตะวันออกของกรุงเทพมหานครและไหลบ่าไปตามเส้นทางคลองต่างๆที่เชื่อมติดกับแม่น้ำ หรือ ถ้าปีใดที่ฝนตกชุกลงมาในช่วงฤดูดังกล่าวด้วยแล้ว ก็จะทำให้เกิดน้ำล้นตลิ่งและเกิดน้ำท่วมขึ้นในพื้นที่ การที่จะระบายน้ำออกนอกพื้นที่นั้นทำได้ลำบากมาก ซึ่งจากการที่คลองบางกอกน้อยนั้นเคยเป็นเส้นทางน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาจึงเส้นทางน้ำสายหลักในการที่จะกระจายน้ำไปตามพื้นที่และคลองย่อยสายต่างๆของฝั่งธนบุรี และ ในจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย ประกอบกับพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับปากแม่น้ำที่จะไหลออกสู่ทะเล จึงทำให้บางปีก็จะมีน้ำทะเลหนุนสูงในช่วงที่น้ำเหนือหลากลงมานั้นมีผลทำให้มีน้ำท่วมรุนแรงมาก

การเชื่อมโยงของเส้นทางน้ำทางด้านตะวันตกนี้จะเชื่อมต่อกับแม่น้ำท่าจีน เข้ามาตามแนวคลองทั้งคลองหลัก คลองย่อย และ คลองซุด โดยใช้เส้นทางน้ำและใช้คลองเป็นเส้นทางของการชลประทาน ที่จะเป็นตัวกระจายการใช้น้ำลงสู่พื้นที่เกษตร ดังนั้นเมื่อเกิดอุทกน้ำหลากพื้นที่ในแถบนี้จึงเกิดน้ำท่วมขึ้นบ่อยครั้ง ดังที่เกิดน้ำท่วมใหญ่เมื่อปลายปี 2526 , 2533 และ ปี2538

การใช้ระบบของคูคลองในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณฝั่งธนบุรี ส่วนใหญ่ใช้คลองเพื่อพัฒนาทางด้านเกษตร ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำในการเดินทางติดต่อของผู้คนและกิจกรรม ใช้ในการระบายน้ำและการป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพฯและปริมณฑล อันเนื่องมาจากการไหลเวียนของกระแสน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีการถ่ายเทน้ำอยู่ตลอดเวลาในคลองบางกอกน้อย ประกอบกับปริมาณลำคลองที่มีอยู่มากมายจนเชื่อมโยงเป็นโครงข่ายในกลุ่มแม่น้ำภาคกลางตอนล่าง ทำให้พื้นที่ในแถบฝั่งตะวันตกนี้มีความอุดมสมบูรณ์และถือว่าเป็นโครงข่ายทางน้ำที่มีขนาดใหญ่ ดังนั้นระบบของคูคลองจึงมีความสำคัญกับผู้คนในฝั่งธนบุรีและในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นอย่างมาก

ระบบป้องกันน้ำในพื้นที่

จากการที่คลองบางกอกน้อยเป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายขนาดใหญ่ ในพื้นที่กรุงเทพมหานครฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา การป้องกันน้ำท่วมได้ทำโดยการสร้างพื้นที่ปิดล้อมเช่นเดียวกับพื้นที่ฝั่งตะวันออก การสร้างคันปิดล้อมส่วนใหญ่ต้องอาศัยถนน คันดินชั่วคราวหรือกำแพงคอนกรีต โดยมีโครงการหลักที่เกิดขึ้นในพื้นที่ฝั่งธนบุรีได้แก่โครงการพื้นที่ปิดล้อมธนบุรี-คลองสาน,พื้นที่ปิดล้อมบางกอกใหญ่,พื้นที่ปิดล้อมบางกอกน้อย,พื้นที่ปิดล้อมตลิ่งชัน

3.5.2 คุณภาพสิ่งแวดล้อม

ลักษณะของสิ่งแวดล้อมในบริเวณคลองบางกอกน้อยและในบริเวณใกล้เคียง ที่อยู่ติดกับคลองต่างๆ ทางฝั่งธนบุรี มีผลต่อความต้องการที่จะพักอาศัยของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพน้ำ อากาศและเสียงบริเวณริมคลอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสำคัญที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ริมน้ำในคลองบางกอกน้อย ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในพื้นที่ อันจะทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่จะตามมา

คุณภาพน้ำคลองในคลองบางกอกน้อยและพื้นที่ใกล้เคียง

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์บริเวณคลองบางกอกน้อย ที่มีแม่น้ำลำคลองใหญ่น้อยกระจายอยู่เต็มพื้นที่ มีการเชื่อมโยงติดต่อกันและเกิดการไหลเวียนของกระแสที่มาจากแม่น้ำเจ้าพระยา อันเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของฝั่งธนบุรี ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมน้ำจึงอาศัยความสะดวกสบายจากสายน้ำในการดำรงชีพทั้งการอุปโภค บริโภค และการเดินทาง ซึ่งจากรายงานคุณภาพน้ำในคลองปี พ.ศ. 2540 จะพบว่าคุณภาพน้ำในลำคลองสายหลักของฝั่งธนบุรี ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในเกณฑ์ไม่เกินมาตรฐาน ที่ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งกำหนดโดยกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ส่วนคลองที่มีปัญหามากจะมาจากคลองสายรองและคลองย่อยต่างๆ ที่รองรับกับความสกปรกจากการถ่ายเทของชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม และความตื้นเขินของลำคลองไม่สามารถใช้ประโยชน์จากการถ่ายเทของกระแสได้ ดังนั้นคุณภาพของคลองที่มีขนาดเล็กจึงมีแนวโน้มที่คุณภาพจะเลวลง ส่วนคลองบางกอกน้อยและคลองที่เป็นเส้นทางน้ำขนาดใหญ่ คุณภาพน้ำจะไม่มีปัญหาเท่าไรนัก เนื่องจากเป็นคลองที่อยู่ตอนบน และ เชื่อมต่อกับคลองแม่น้ำอ้อมโดยได้รับน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาโดยตรง ในการไหลเวียนและถ่ายเทของน้ำในพื้นที่

ตารางที่ 3.5.2 - 1 แสดงคุณภาพน้ำคลอง ในคลองบางกอกน้อยและพื้นที่ใกล้เคียง ปี 2540

ชื่อคลอง	สถานที่เก็บน้ำ	อุณหภูมิ C	ph	DO mg / l	BOD mg / l	SS mg / l	TKN mg / l	NH3-N mg / l	T-P mg / l	T.Coli col. /100 ml
บางกอกน้อย	ร.ร. วัดสุวรรณาราม	28.7	7.18	3.7	9	44	2.9	0.5	0.2	7.80E+04
บางกรวย	บางกรวย	29.4	7.36	3.3	9	52	2.6	0.2	0.2	4.40E+05
มหาสวัสดิ์	หน้าวัดชัยพฤกษ์	29.2	7.26	3	9	54	3.8	0.3	0.2	4.40E+04

แหล่งข้อมูล : สำนักงานระบายน้ำ กทม.

คุณภาพอากาศและเสียง

ด้านมลพิษทางอากาศและเสียงบริเวณริมคลองบางกอกน้อย เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ ของประชาชนที่อยู่อาศัยริมน้ำ สามารถพบได้ในบริเวณชุมชนที่มีการใช้พื้นที่อย่างหนาแน่นเช่น บริเวณศิริราช บริเวณปากคลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่และคลองมอญ เสียงที่เข้ามารบกวนที่เกิดจากท่อไอเสียของเรือหางยาวและเรือกลางลำ จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเดินทางทางน้ำ ที่สามารถให้ความสะดวกและรวดเร็วกว่าการคมนาคมทางบกถึงแม้ว่าบางพื้นที่ถนนจะเข้าถึงบริเวณริมคลองได้ และจากการสัมภาษณ์ของผู้ดำเนินการวิจัยถึงเสียงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อันเกิดจากเครื่องยนต์เรือที่วิ่งไปมากับผู้ที่พักอาศัยบริเวณริมน้ำ ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ที่อยู่ในบริเวณ ปากคลองบางกอกน้อย ถึง ที่ว่าการอำเภอบางกรวย ไม่รู้สึกรำคาญต่อเสียงที่เกิดขึ้นมากนักเนื่องจากความเคยชิน และ เสียงของเรือทำให้รู้เวลาของผู้คนที่ได้มีการเดินทางในช่วงเช้าและช่วงเย็น ที่มีการเดินทางอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะ ในช่วงของปากคลองบางกอกน้อยถึงบริเวณแยกคลองบางกรวย

3.6 สภาพการเปลี่ยนแปลงทั่วไปของพื้นที่

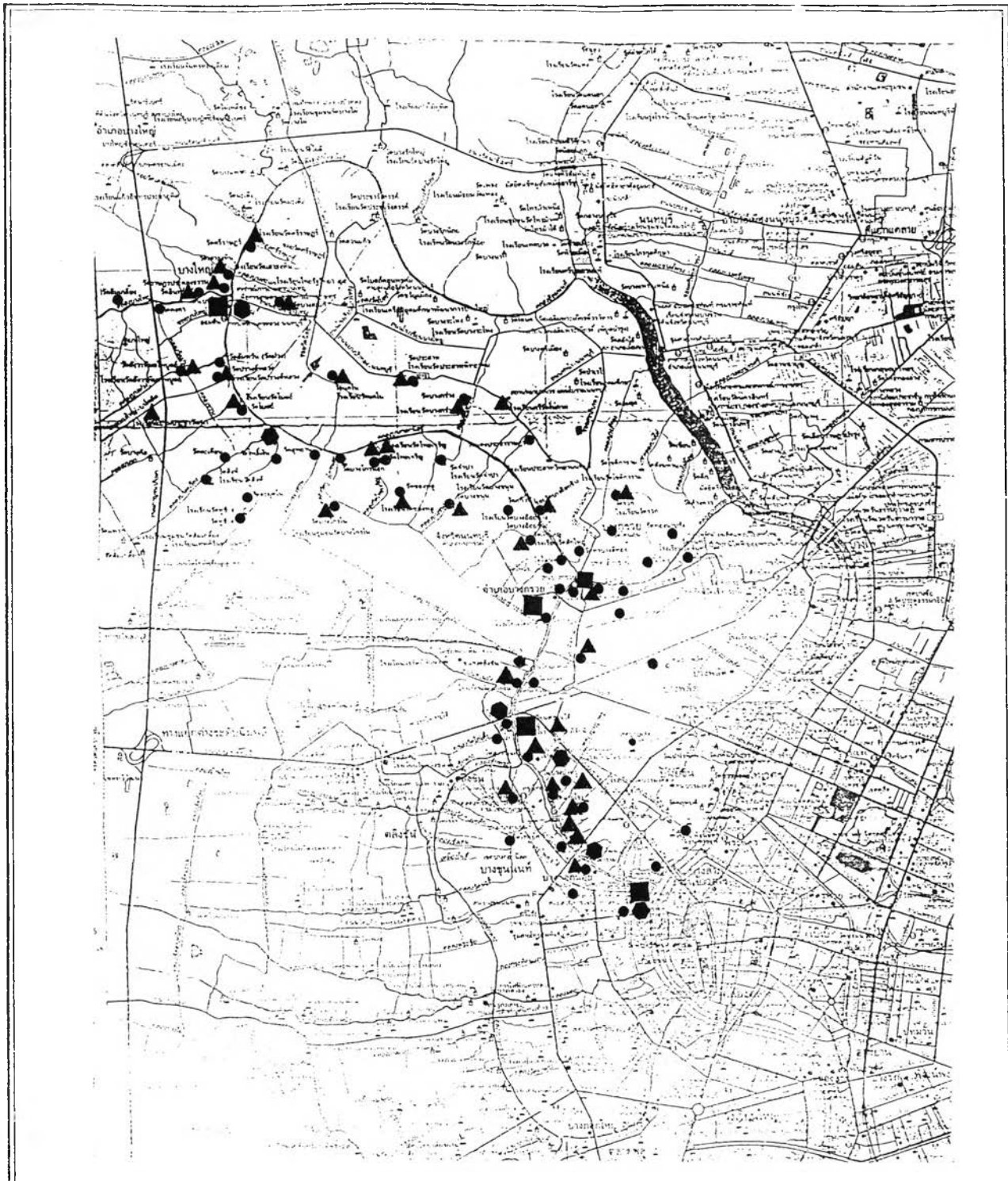
จากการที่ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การทบทวนเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น และ การสำรวจภาคสนาม โดยใช้วิธีการสำรวจ การสังเกตพฤติกรรมของผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณริมน้ำ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าบริเวณของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อยมีความแตกต่างที่หลากหลายและไม่เท่าเทียมกันตลอดแนวคลอง โดยเฉพาะเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะของการใช้ที่ดิน การเกาะกลุ่มของชุมชน สภาพของอาคารบ้านเรือน สภาพแวดล้อมของที่พักอาศัย สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่านพื้นที่นั้นๆ ซึ่งการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปของพื้นที่ จะดูจากลักษณะที่แตกต่างกันของชุมชน ที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนอันประกอบไปด้วย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีมาแต่เดิม ความหนาแน่นของประชากร ความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือน ระยะทางหรือรัศมีในแต่ละช่วงคลอง อันนำไปสู่การอธิบายผลและการกำหนดรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงคลองได้อย่างเหมาะสม โดยเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

การตั้งถิ่นฐานและการกระจุกตัวของชุมชนเดิมที่อาศัยอยู่ในพื้นที่

จากลักษณะของชุมชนริมน้ำเดิมที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ในการทำกิจกรรมและการพบปะสังสรรค์กันทางสังคม รวมถึงความร่วมมือกันในชุมชน โดยอาศัยพื้นที่วัดเป็นศูนย์กลางรวมด้านวัฒนธรรม ศาสนา บ้านเรือน และงานทั่วไป ดังนั้นการพิจารณาถึงลักษณะของชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีอยู่เดิมนั้น จึงเริ่มจากการกระจุกตัวของวัดที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลอง การเกาะกลุ่มของอาคารทางศาสนา ย่านการค้าหรือตลาด โรงเรียน และ สถานที่ราชการที่สำคัญและมีขนาดใหญ่ที่มีอยู่ในพื้นที่ อันจะเป็นตัวบอกถึงการตั้งถิ่นฐาน และ การใช้ที่ดิน ในการที่จะกำหนดขอบเขตของพื้นที่และการบ่งบอกถึงลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป จากสภาพแวดล้อมในอดีตไปสู่สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จากแผนที่ 3.6 - 1 จะแสดงให้เห็นถึงการกระจุกตัวของวัดที่อยู่ในคลองบางกอกน้อย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจึงเป็นการเกาะกลุ่มอยู่ในพื้นที่ที่ติดกับวัด และ โรงเรียนส่วนใหญ่ก็จะติดกับวัดใกล้บ้าน ชุมชนที่มีขนาดใหญ่จำนวนวัดก็จะมีปริมาณมาก ชุมชนที่มีขนาดเล็กหรือเบาบางก็จะมีวัดกระจายอยู่ตามชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะชุมชนจะมีขนาดใหญ่หรือขนาดเล็กต่างก็จะมีวัดเป็นของตัวเองในแต่ละบางหรือแต่ละย่าน และ ยังคงใช้เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ควบคู่กันมาตลอด วัดในพื้นที่ส่วนใหญ่จึงตั้งอยู่ในบริเวณที่ติดกับน้ำและ อาศัยความสะดวกสบายจากการเดินทางทางน้ำในการติดต่อสื่อสารกันในพื้นที่ ส่วนย่านการค้าในพื้นที่ที่ติดกับน้ำ หรือบริเวณที่อยู่ใกล้กับริมน้ำ ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในบริเวณที่เป็นจุดส่งต่อของเส้นทางน้ำ และ บริเวณที่เป็นแยกของคลองขนาดใหญ่ การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงจึงพิจารณาตามสภาพของการเกาะกลุ่มของวัดกับสภาพอาคารบ้านเรือนที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

ความหนาแน่นของประชากร

จากจำนวนประชากรรายแขวงและรายตำบลปี พ.ศ. 2540 และ แผนที่ 3.4.1 - 1 แสดงความหนาแน่นของประชากรที่คลองบางกอกน้อยไหลผ่านจะเห็นถึงความแตกต่างของความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่ที่มีระดับของความแตกต่างกันซึ่งสามารถแยกออกเป็น 4 ระดับด้วยกันคือ (ดูแผนภูมิที่ 3.6 - 1 ประกอบ)

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำในคลองบางกอกน้อย

แผนที่ 3.6 - 1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่สำคัญในพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์แสดง

- ๙ เส้นทางแม่น้ำลำคลอง
- เส้นทางคมนาคม
- == เส้นทางรถไฟ
- วัดและอาคารทางศาสนา
- ▲ โรงเรียน
- ย่านการค้าหรือตลาด
- อาคารราชการและสาธารณูปการ

ขนาดส่วน
1 : 100,000

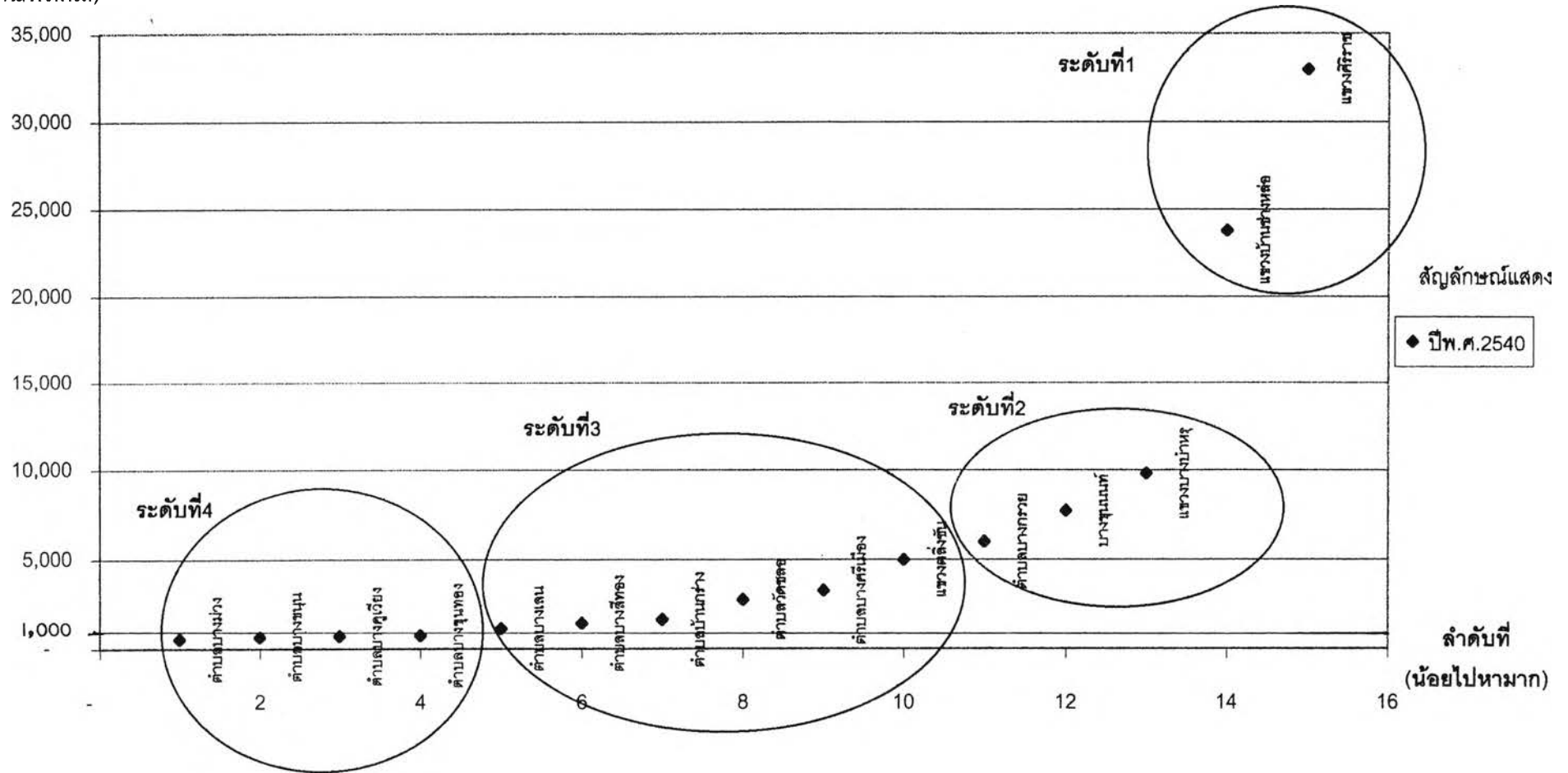

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร , การสำรวจภาคสนาม

ความหนาแน่น
(คน/ตร.กม.)

แผนภูมิที่ 3.6 - 1 แสดงความหนาแน่นประชากรรายแขวงและรายตำบลปีพ.ศ.2540 เรียงตามลำดับจากน้อยไปหามาก

ระดับที่ 1 บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นสูงมาก คือ สูงกว่า 20,000 คน / ตร.กม. ในพื้นที่
ดังนี้คือ แขวงศิริราช และ แขวงบ้านช่างหล่อ

ระดับที่ 2 บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นมาก คือ 5,001 - 10,000 คน / ตร.กม. ในพื้นที่
ดังนี้คือ แขวงบางขุนนนท์ แขวงบางบำหรุ และ ตำบลบางกรวย ซึ่งระดับที่ 1 และ 2 จะมีสภาพความเป็นเมืองสูง
โดยเฉพาะบริเวณปากคลองบางกอกน้อย ที่มีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องจากอดีตที่อยู่ใกล้กับพระบรมมหาราช
วัง บทบาทที่เคยเป็นเมืองท่าริมแม่น้ำ สภาพการใช้ที่ดินและระยะห่างที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางเมือง ทำให้พื้นที่ในบริเวณ
นี้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของชุมชนในระดับที่สูง

ระดับที่ 3 บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นปานกลาง คือ 1,000 - 5,000 คน / ตร.กม. ในพื้นที่
ดังนี้คือ แขวงตลิ่งชัน ตำบลบางศรีเมือง ตำบลบ้านกว้าง ตำบลวัดชลอ ตำบลบางศรีทอง และ ตำบลบางเลน
มีสภาพของอาคารบ้านเรือนริมแม่น้ำเดิมสลับกับสภาพอาคารบ้านเรือนที่เกิดขึ้นมาใหม่ ทั้งที่ติดกับพื้นที่ริมน้ำและที่ติด
กับเส้นทางคมนาคมทางบก ทำให้พื้นที่ในบริเวณนี้กำลังมีการเจริญเติบโตที่สูงขึ้น โดยแผ่ขยายเข้ามาทางพื้นที่ที่อยู่
ติดกับกรุงเทพมหานคร

ระดับที่ 4 บริเวณที่มีประชากรหนาแน่นน้อยหรือเบาบาง คือ น้อยกว่า 1,000 คน / ตร.กม.
ในพื้นที่ดังนี้คือ ตำบลบางขุนดิน ตำบลบางขุนทอง ตำบลบางคูเวียง ตำบลบางม่วง ลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน
หรือการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนยังคงมีสภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำอยู่มาก แม้จะมีความหนาแน่นของอาคาร
บ้านเรือนริมน้ำที่หนาแน่นเพิ่มมากขึ้น

ซึ่งจากระดับของความแตกต่างนี้จะเห็นถึงความหนาแน่นของจำนวนประชากร จะมีลักษณะ
จากน้อยไปหามาก โดยเริ่มจากปากคลองบางกอกน้อยเข้าไปสู่ปลายคลองด้านใน การเกาะกลุ่มความหนาแน่นของ
ประชากรจึงมีระดับของความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ที่อยู่ในเขตเมืองและเขตนอกเมือง

ความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือน

ลักษณะทางกายภาพที่แสดงออกอย่างชัดเจนในรูปของการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่อยู่อาศัย
ในบริเวณริมคลองบางกอกน้อยคือ การปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนและจำนวนความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือน
ที่บ่งบอกถึงความหนาแน่นของผู้คนในชุมชน จากจำนวนอาคารบ้านเรือนที่มีผู้อยู่อาศัยอย่างเบาบางไปสู่จำนวน
อาคารบ้านเรือนที่เพิ่มมากขึ้น การกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือนหรือความหนาแน่นนี้จึงมีผลต่อสภาพแวดล้อม
และการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชน ดังนั้นจึงใช้ความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนที่มีอาคารหนาแน่นมากจะเป็น
พื้นที่ที่อยู่ในเขตเมือง ส่วนพื้นที่ที่มีการขยายตัวของการใช้ที่ดินและกิจกรรมที่สูงขึ้นมากในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา
ก็จะเริ่มจะมีความหนาแน่นที่สูง และมีแนวโน้มว่าจะมีการใช้ที่ดินเพื่อการพักอาศัยที่เพิ่มขึ้น ปริมาณพื้นที่เกษตรกรรม
จะลดปริมาณลงกลายเป็นที่พักอาศัยริมน้ำและอาคารบ้านเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่ บริเวณที่เป็นเขตชานเมือง
การขยายตัวของอาคารบ้านเรือนยังคงขยายตัวตามแนวแม่น้ำลำคลอง แม้จะมีสภาพที่หนาแน่นขึ้น แต่ก็ยังคงมี
สภาพของความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนน้อยหรือเบาบางอยู่ และ ยังคงรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนริมน้ำ
(ดูแผนที่ 3.6 - 2 , - 3, -4 ประกอบ)

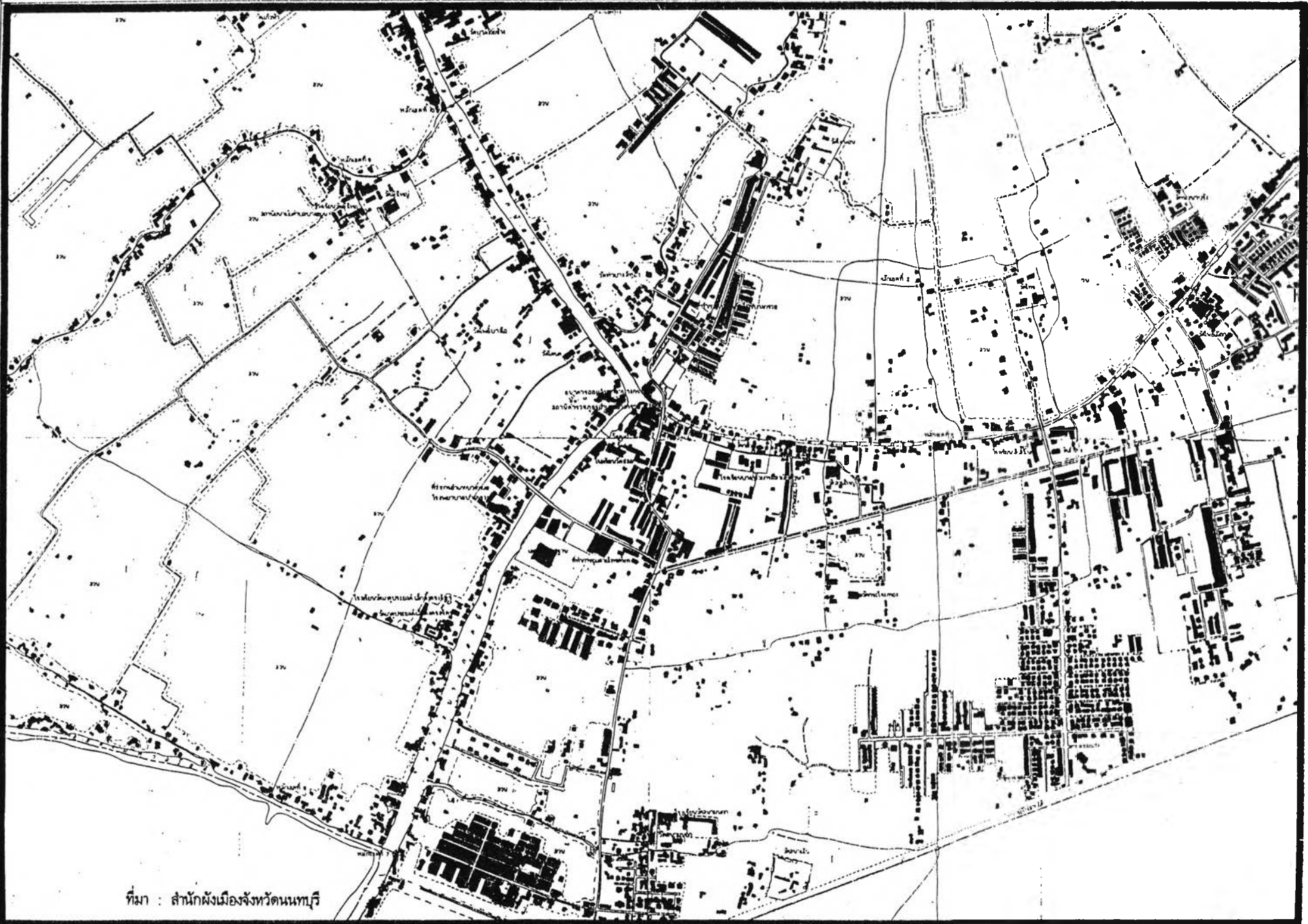

ที่มา : สำนักผังเมืองกรุงเทพมหานคร

แผนที่ 3.6 - 2 แสดงความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนในเขตเมือง

มาตราส่วน 1 : 15,000

ที่มา : สำนักผังเมืองจังหวัดนนทบุรี

แผนที่ 3.6 - 3 แสดงความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนบริเวณรอยต่อของกรุงเทพมหานคร

มาตราส่วน 1 : 15,000

ที่มา : สำนักผังเมืองจังหวัดนนทบุรี

แผนที่ 3.6 - 4 แสดงความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนในเขตชานเมือง

มาตราส่วน 1 : 15,000

ความต่อเนื่องและรัศมีช่วงห่างในพื้นที่

จากสภาพพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องกันของคลองบางกอกน้อย และ ลักษณะของการเจริญเติบโตของเมือง ที่มีระดับของความแตกต่างที่ไม่เท่ากัน จึงถูกนำมาใช้ในการกำหนดขอบเขตรัศมีของพื้นที่ในแต่ละช่วงในการที่จะดูการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ การพิจารณาจึงเริ่มจากขอบเขตของการบริหารงานที่แบ่งของเขตของพื้นที่กรุงเทพมหานครและนนทบุรี ที่มีการแบ่งขอบเขตการบริหารงานอยู่ที่คลองมหาสวัสดิ์และตามแนวเส้นทางรถไฟ ลักษณะของการใช้ที่ดินของเมืองตามประโยชน์การใช้สอยทั้งอาคารบ้านเรือนและการใช้ที่ดินที่เป็น พาณิชยกรรม พักอาศัย และ พื้นที่สีเขียว วิวัฒนาการและความต่อเนื่องของพื้นที่จนถึงระดับของการเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่เดิมมาสู่สภาพปัจจุบัน ความพร้อมทางด้านระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ ที่มาจากการศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่บริเวณริมคลองบางกอกน้อย (ในบทที่ 3) ความยาวของช่วงคลองที่มีความยาวประมาณ 18 กม. และการแบ่งขอบเขตของใช้พื้นที่ที่เป็นเนื้อเมืองตามการกำหนดของกรมแผนที่ทหารปี พ.ศ. 2542 พร้อมทั้งการสำรวจภาคสนามของผู้ที่ดำเนินการวิจัยที่เห็นถึงสภาพของพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงคลอง ซึ่งจะแยกออกตามความต้องการที่แบ่งออกเป็น 3 ZONE หลัก ซึ่งจะใช้รัศมีความยาวประมาณ 4 กม.ให้เป็นพื้นที่เขตเมือง โดยมีศูนย์กลางบริเวณปากคลองบางกอกน้อย (สถานีรถไฟบางกอกน้อย) และ ทำการกำหนดแนวระยะห่างในแต่ละช่วงให้มีระยะห่างเท่าๆกัน (ดูแผนที่ 3.6 - 5 ประกอบ)

จากการศึกษาความแตกต่างของสภาพพื้นที่ข้างต้น จะพบถึงความแตกต่างที่มีระดับของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งการที่จะกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา รายละเอียดของการเปลี่ยนแปลง และ ดูความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนริมน้ำ ในแต่ละช่วงคลองให้มีความเหมาะสมนั้น จะพบว่าสภาพทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงหรือความแตกต่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่ สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ZONE อันประกอบด้วย ZONE - A คือ บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตเมือง
ZONE - B คือ บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตรอบต่อเมือง
ZONE - C คือ บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตชานเมือง
การเลือกพื้นที่ และ การกำหนดขอบเขตในแต่ละ ZONE จึงแสดงถึงลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกันที่ได้มาจากตัวชี้วัดที่บ่งบอกถึงความแตกต่างในพื้นที่ที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

- ZONE - A : บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตเมือง,บริเวณปากคลองบางกอกน้อย - บริเวณสถานีขนส่งสายใต้ใหม่ (แขวงศิริราช , แขวงบ้านช่างหล่อ , แขวงบางขุนนนท์,แขวงบางบำหรุ โดยการกำหนดและศึกษารายละเอียดของชุมชนตัวอย่างอยู่ที่ บริเวณชุมชนวัดสุวรรณาราม-ชุมชนวัดนายโรง) มีการกระจุกตัวของชุมชนเดิมในพื้นที่ซึ่งดูจากอาคารทางศาสนาเช่น วัดบริเวณ ZONE - A มีความหนาแน่นของประชากรมาก : มากกว่า 5,000 คน / ตร.กม.
มีรัศมีหรือระยะห่าง 4 กม.
มีความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนที่สูง

- ZONE - B : บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตรอยต่อเมือง บริเวณสถานีขนส่งสายใต้ใหม่ -เทศบาลตำบลบางกรวย (แขวงตลิ่งชัน ,ตำบลบางกรวย ,ตำบลวัดชลอ ตำบลบางสีทอง โดยการกำหนดและศึกษา รายละเอียดของชุมชนตัวอย่างอยู่ที่ บริเวณ ชุมชนบางกรวย - ชุมชนวัดชลอ)
 มีการกระจุกตัวของชุมชนเดิมในพื้นที่ซึ่งดูจากอาคารทางศาสนาเช่น วัด บริเวณ ZONE - B
 มีความหนาแน่นประชากรปานกลาง : ประมาณ 1,000 -5,000 คน / ต.ร.กม.
 มีรัศมีหรือระยะห่าง 4 กม. จาก ZONE - A
 มีความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนปานกลางจนถึงหนาแน่นมาก
- ZONE - C : บริเวณพื้นที่ที่อยู่ในเขตชานเมือง บริเวณเทศบาลตำบลบางกรวย - ปากคลองบางใหญ่ (ตำบลบางขุนนน , ตำบลบางศรีเมือง ตำบลบางขุนทอง , ตำบลบางกร่าง , ตำบลบางคูเวียง , ตำบลบางเลน , ตำบลบางม่วงโดยการกำหนดและศึกษา รายละเอียดของชุมชนตัวอย่างอยู่ที่ บริเวณ ชุมชนบ้านบางขุนทอง - ชุมชนบ้านบางคูเวียง)
 มีการกระจุกตัวของชุมชนเดิมในพื้นที่ซึ่งดูจากอาคารทางศาสนาเช่น วัด บริเวณ ZONE - C
 มีความหนาแน่นประชากรน้อย : น้อยกว่า 1,000 คน / ต.ร.กม.
 มีรัศมีหรือระยะห่าง 4 กม. จาก ZONE - B
 มีความหนาแน่นของอาคารบ้านเรือนน้อยหรือเบาบาง